

3197

Տ Ա Լ Ի Ն

ԻՍՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԹԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՅՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
(ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՐԵՆՔԸ)

3K33

Խ. 11

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿԻՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑՆՔ

21 JUN

174 NOV 2000

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆ

3233 — *այ*
14-11

ԽՄԶ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՍՍՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԾԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՄՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՍՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
(ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՐԵՆՔԸ)

05.08.2013

3197

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆ

ԽՍՀ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԾԻ ՄԱՍԻՆ

Զ Ե Կ Ո Ւ Ց Ո Ւ Մ
ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ
ՎՊ ՎԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ
ԱՐՏԱԿԱՐԳ
ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՈՒՄ
25 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1936 Թ.

980
37

И. В. СТАЛИН
О ПРОЕКТЕ КОНСТИТУЦИИ
СОЮЗА ССР.

КОНСТИТУЦИЯ
(ОСНОВНОЙ ЗАКОН)
АРМЯНСКОЙ СОВЕТСКОЙ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
Армпартиздат, Ереван, 1937 г.

Ընկեր Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆԻ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԸ

Խորհուրդների

VIII Համամիութենական

Արտակարգ Համագումարում

ԽՍՀ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԾԻ ՄԱՍԻՆ

25 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1936 Թ.

Ընկեր ՍՏԱԼԻՆԻ՝ տրիբունի վրա յերևալը դիմա-
վորվում է ամբողջ դահլիճի յերկարատև փոթորկալի
ովացիայով: Ամբողջ դահլիճը վտտփի յե կանգնում:
Բոլոր կողմերից հնչում են բացականչություներ
«Ուո՛ւ՛ ընկեր ՍՏԱԼԻՆԻՆ», «Կեցցե՛ ընկեր ՍՏԱԼԻ-
ՆԸ», «Կեցցե՛ Մեծ ՍՏԱԼԻՆԸ», «Մեծ՝ հաննար ընկեր
ՍՏԱԼԻՆԻՆ ուո՛ւ՛», «Վի՛վատ», «Ռո՛ւս ֆրո՛նտ»,
«Փա՛ռֆ ընկեր ՍՏԱԼԻՆԻՆ»:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ
ԿԱԶՄՈՒՄԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ընկերներ:

Սահմանադրական Հանձնաժողովը, վորի նախագիծը ներկայացված է այս Համագումարի քննարկմանը, կազմվել է, ինչպես հայտնի յե, ԽՍՀ Միության Խորհուրդների VII Համագումարի հատուկ վորոշման համաձայն: Այդ վորոշումն ընդունվել է 1935 թվի վետերվարի 6-ին: Նա ասում է.

«1. ԽՍՀ Միության Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ մտցնել հետևյալ ուղղությամբ.

ա) ընտրական սխեմեի հետագա դեմոկրատացման՝ վոչ լիովին հավասար ընտրությունները հավասար ընտրություններով փոխարինելու իմաստով, բազմաստիճան ընտրություններն՝ ուղղակի ընտրություններով, բաց ընտրությունները՝ փակ ընտրություններով փոխարինելու իմաստով.

բ) Սահմանադրության սոցիալ - տնտեսական հիմքը ճշգրտելու ուղղությամբ՝ Սահմանադրությունը ԽՍՀՄ-ի դասակարգային ուժերի այժմյան փոխհարաբերությունների հետ համապատասխան

անցնելու իմաստով (նոր սոցիալիստական ինդուստրիայի ստեղծումը, կուլակուլթյան ջախջախումը, իրրոնտեսային կարգերի հաղթությունը, սոցիալիստական սեփականության՝ վորպես խորհրդային հասարակության հիմքի՝ հաստատումը և այլն) :

2. Առաջարկել ԽՍՀ Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյին՝ ընտրել Սահմանադրական Հանձնաժողով, վորին հանձնարարել առաջին կետում մասնանշված հիմունքներով մշակել Սահմանադրության ուղղված տեքստը և ներկայացնել և յն ԽՍՀ Միության Կենտրոնական Նստաչքջանին ի հաստատություն :

3. ԽՍՀ Միության մեջ խորհրդային էլիտանության մարմինների մտաակա հերթական ընտրությունները կատարել նոր ընտրական սխեմեի հիման վրա :

Այս 1935 թվի փետրվարի 6-ին եր : Այս վորոշումն ընդունելուց մի օր հետո, այսինքն՝ 1935 թվի փետրվարի 7-ին, հավաքվեց ԽՍՀ Միության Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի Առաջին Նստաչքջանը և, ի կատարումն ԽՍՀՄ-ի Խորհուրդների VII Համագումարի վորոշման, կողմեց 31 հոդուց բաղկացած Սահմանադրական Հանձնաժողով : Նա հանձնարարեց Սահմանադրական Հանձնաժողովին մշակել ԽՍՀՄ-ի ուղղված Սահմանադրության նախագիծ :

Սրանք են այն ձևական հիմունքները և ԽՍՀՄ-ի գերագույն մարմնի դիրեկտիվները, վորոնց հիման վրա իր աշխատանքը պետք է ծավալեր Սահմանադրական Հանձնաժողովը :

Այսպիսով, Սահմանադրական Հանձնաժողովը պետք է փոփոխություններ մտցներ 1924 թվին ընդունված՝ այժմ գործող Սահմանադրության մեջ, ընդամեն հաշվի առնելով սոցիալիզմի ուղղությամբ կատարված : այն տեղաշարժերը ԽՍՀ Միության կյանքի մեջ, վորոնք իրականացվել են 1924 թվից մինչև մեր օրերն ընկած ժամանակաշրջանում :

1924 թվից ՄԻՆՁԵՎ 1936 թվ.ՎՆ ԸՆՎԱԾ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՁԱՆՈՒՄ ԽՍՀՄ-Ի
ԿՅԱՆՔՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վորո՞նք են ԽՍՀՄ-ի կյանքում տեղի ունեցած այն փոփոխությունները, վոր իրագործվեցին 1924 թվից մինչև 1936 թիվն ընկած ժամանակաշրջանում և վորոնք պետք է արտացոլեր Սահմանադրական Հանձնաժողովը Սահմանադրության իր նախագծում:

Վո՞րն է այդ փոփոխությունների ելույթները:

Ի՞նչ ունեցինք մենք 1924 թվին:

Դա Նե՞ղ-ի առաջին շրջանն էր, յերբ Խորհրդային իշխանությունը թույլ ավեց կապիտալիզմի վորոչ աշխուժացում՝ սոցիալիզմի ըստ ամենայնի դարգացման հետ միասին, յերբ Խորհրդային իշխանությունը նկատի ուներ անտեսության յերկու սխտեմների՝ կապիտալիստականի և սոցիալիստականի՝ մրցության ընթացքում կազմակերպել սոցիալիստական սխտեմի գերակշռությունը կապիտալիստականի հանդեպ: Խընդիրն այն էր, վոր այդ մրցության ընթացքում ամբողջունեցինք սոցիալիզմի գիրքերը, հասնեցինք կապիտալիստական տարրերի վերացմանը և ավարտեցինք սոցիալիստական սխտեմի՝ վորպես ժողովրդական անտեսության հիմնական սխտեմի՝ հաղթությունը:

Մեր արդյունաբերությունը, առանձնապես ծանր արդյունաբերությունը, այն ժամանակ աննախանձելի պատկեր էր ներկայացնում: Ճիշտ է, նա քիչ առ քիչ վերականգնվում էր, բայց դեռ շատ հեռու յեր իր արտադրանքը նախապատերազմյան մակարդակին հասցնելուց: Նա հիմնվում էր հին, հետամնաց և վոչ-հարուստ տեխնիկայի վրա: Իհարկե, նա զարգանում էր գեպի սոցիալիզմը: Մեր արդյունաբերության սոցիալիստական հատվածի տեսակարար կշիռն այն ժամանակ կազմում էր մոտավորապես 80 տոկոս: Բայց կապիտալիզմի հատվածն, այնուամենայնիվ, իր կողմն ուներ արդյունաբերության վոչ պակաս քան 20 տոկոսը:

Մեր գյուղատնտեսությունն է՛լ ավելի անհրապույր պատկեր էր ներկայացնում: Ճիշտ է, կարվածատերերի դասակարգն արդեն վերացված էր, բայց զրա փոխարեն գյուղատնտեսական կապիտալիստների դասակարգը, կուլակների դասակարգը, դեռևս բավական նշանակալից ուժ էր ներկայացնում: Ամբողջությամբ առած՝ գյուղատնտեսությունն այն ժամանակ հիշեցնում էր անհատական գյուղացիական մանր արնտեսությունների մի անծայրածիր ովկիանոս՝ իրենց հետամնաց միջնադարյան տեխնիկայով: Այդ ովկիանոսում իրբև առանձին կետեր ու փոքրիկ կղզիներ գոյություն ունեցին կոլտնտեսություններ և խորհանտեսություններ, վորոնք, իսկապես ասած, մեր ժողովրդական անտեսության մեջ դեռևս փոքրիշատե լուրջ նշանակություն չունեցին: Կոլտնտեսություններն ու խորհանտեսությունները թույլ էյին, իսկ կուլակը դեռևս պահպանում էր իր ուժը: Այն ժամանակ մենք

խոսում ելինը վո՛չ թե կուլակութեան վերացման, այլ նրա սահմանափակման մասին:

Նույնը պետք է տեսլ նաև ապրանքաշրջանառութեան մասին յերկրում: Ապրանքաշրջանառութեան մեջ սոցիալիստական հատվածը կազմում էր ինչ—վոր 50—60 տոկոս, —վոչ ավելի, իսկ ամբողջ մնացած սուպարեզը գրավված էր վաճառականների, սպեկուլանտների և այլ մասնավորների կողմից:

Այս էր մեր եկոնոմիկայի պատկերը 1924 թվականին:

Ի՞նչ ունենք մենք այժմ, 1936 թվականին:

Յեթե այն ժամանակ մենք ունեյինք ՆԵՊ—ի առաջին ժամանակաշրջանը, ՆԵՊ—ի սկիզբը, կապիտալիզմի վորոշ աշխուժացման ժամանակաշրջանը, ապա այժմ մենք ունենք ՆԵՊ—ի վերջին ժամանակաշրջանը, ՆԵՊ—ի վախճանը, կապիտալիզմի լիակատար վերացման ժամանակաշրջանը՝ ժողովրդական տնտեսութեան բոլոր վորտաներում:

Սկսենք թեկուզ նրանից, վոր այդ ժամանակաշրջանում մեր արդյունաբերութեանն աճեց, դարձավ մի վիթխարի ուժ: Այժմ արդեն չի կարելի այն թույլ և տեխնիկապես վատ զինված անվանել: Ընդհակառակը, այն հիմնված է այժմ նոր, ժամանակակից հարուստ տեխնիկայի վրա՝ ուժեղ կերպով զարգացած ծանր ինդուստրիայով և է՛լ ավելի զարգացած մեքենաշինութեամբ: Իսկ ամենից զլխավորն այն է, վոր կապիտալիզմն իսպառ վտարված է մեր արդյունաբերութեան վորտաից, իսկ արտադրութեան սոցիալիստական ձևն այժմ անբաժանելիորեն տիրապետող սիստեմ է հանդիսանում մեր արդյունաբերութեան բնագավառում:

Չի կարելի մանրունք համարել այն փաստը, վոր մեր այժմյան սոցիալիստական ինդուստրիան, արտադրանքի ծավալի տեսակետից, ավելի քան յոթն սնդամ գերադանցում է մինչպատերազմյան ժամանակի ինդուստրիայից:

Գյուղատնտեսութեան բնագավառում մանր անհատական դյուղացիական տնտեսութեանների ովկիանոսի վիթխարեն՝ նրանց թույլ տեխնիկայով և կուլակի գերուժութեամբ՝ այժմ մենք ունենք աշխարհիս ամենախոշոր մեքենայացված, նոր տեխնիկայով զինված մի արտադրութեան՝ կուլտնտեսութեանների ու խորհտրտնտեսութեանների համայնապարփակ սխտեմի ձևով: Վորտին հայտնի յե, վոր կուլակութեանը դյուղատրտնտեսութեան մեջ վերացված է, իսկ դյուղացիական մանր անհատական տնտեսութեանների հատվածը՝ նրա հետամնաց միջնադարյան տեխնիկայով՝ այժմ աննչան տեղ է գրավում, ընդվորում նրա տեսակարար կշիռը դյուղատնտեսութեան մեջ՝ ցանքի տարածութեան չափի իմաստով՝ 2—3 տոկոսից ավելի չի կազմում: Չի կարելի չնչել այն փաստը, վոր այժմ կուլտնտեսութեաններն իրենց տրամադրութեան տակ ունեն 316 հազար տրակտոր՝ 5.700.000 ձիու ուժի կարողութեամբ, իսկ խորհտնտեսութեանների հետ միասին ունեն ավելի քան 400 հազար տրակտոր՝ 7.580.000 ձիու ուժի կարողութեամբ:

Ինչ վերաբերում է ապրանքաշրջանառութեանը յերկրում, ապա վաճառականներն ու սպեկուլանտներն իսպառ վտարված են այդ բնագավառից: Այժմ ամբողջ ապրանքաշրջանառութեանը զտնվում է պետութեան, կոոպերացիայի և կուլտնտեսութեանների ձեռքում:

Ծնունդ առավ ու դարգացավ նոր, խորհրդային առե-
տուրը, առևտուր առանց սպեկուլանտների, առևտուր
առանց կապիտալիստների:

Այսպիսով, սոցիալիստական սիստեմի լիակատար
հաղթութունը ժողովրդական անտեսության բոլոր վս-
լորաններում այժմ փաստ է:

Իսկ ի՞նչ է նշանակում այս:

Այս նշանակում է, վոր մարդու շահագործումը
մարդու կողմից՝ վոչնչացված է, վերացված է, իսկ
արտադրության գործիքների ու միջոցների սոցիալիս-
տական սեփականութունը հաստատված է վորպես
մեր խորհրդային հասարակության անսասան հիմքը:
(Յերկարատև ծախհարուքյուններ):

Վորպես արդյունք ԽՍՀՄ-ի ժողովրդական անտե-
սության բնագավառում տեղի ունեցած այդ բոլոր փո-
փոխությունների՝ այժմ մենք ունենք նոր, սոցիալիս-
տական եկոնոմիկա, վորը չդիտե ճգնաժամեր ու գոր-
ծադրիսթյուն, չդիտե ազքատություն ու քայքայում
և վորը տալիս է քաղաքացիներին բոլոր հնարավորու-
թյուններն ունեոր ու կուլտուրական կյանքի համար:

Սրանք են հիմնականում այն փոփոխությունները,
վորոնք տեղի ունեցան մեր եկոնոմիկայի բնագավա-
ռում 1924 թվից մինչև 1936 թիվն ընկած ժամա-
նակամիջոցում: †

ԽՍՀՄ-ի եկոնոմիկայի բնագավառում տեղի ունե-
ցած այդ փոփոխություններին համապատասխան՝
փոխվեց նաև մեր հասարակության դասակարգային
կառուցվածքը:

Կալվածատերերի դասակարգը, ինչպես հայտնի
է, արդեն վերացված էր քաղաքացիական պատերազ-

մի հաղթական ավարտման հետևանքով: Ինչ վերաբե-
րում է մյուս շահագործող դասակարգերին, ապա
նրանց էլ բաժին ընկավ կալվածատերերի դասակարգի
բախտը: Չկա այլևս կապիտալիստների դասակարգն
արդյունաբերության բնագավառում: Չկա այլևս կու-
լակների դասակարգը գյուղատնտեսության բնագավա-
ռում: Չկան այլևս վաճառականներն ու սպեկուլանտ-
ներն ազրանքաչքջանաության բնագավառում: Այդ-
պիսով, բոլոր շահագործող դասակարգերը վերացվե-
ցին:

Մնաց բանվոր դասակարգը:

Մնաց գյուղացիների դասակարգը:

Մնաց ինտելիգենցիան:

Բայց սիալ կլինեք կարծել, վոր այս սոցիալական
խմբերն այդ ժամանակամիջոցում վոչ մի փոփոխու-
թյուն չկրեցին, վոր նրանք մնացին այնպես, ինչպես
էին, ասենք, կապիտալիզմի ժամանակաշրջանում:

980
3

Վերցնենք, որինակ, ԽՍՀՄ-ի բանվոր դասակար-
գը: Ըստ հին հիշողության՝ նրան հաճախ կոչում են
պրոլետարիատ: Բայց ի՞նչ է պրոլետարիատը: Պրոլե-
տարիատը մի դասակարգ է, վոր զրկված է արտադրու-
թյան գործիքներից ու միջոցներից, անտեսության մի
այնպիսի սիստեմի ժամանակ, յերբ արտադրության
գործիքներն ու միջոցները պատկանում են կապիտա-
լիստներին և յերբ կապիտալիստների դասակարգը շա-
հագործում է պրոլետարիատին: Պրոլետարիատը—դա
կապիտալիստների կողմից շահագործվող դասակարգն
է: Բայց մեզ մոտ, ինչպես հայտնի յե, կապիտալիստ-
ների դասակարգն արդեն վերացված է, արտադրու-
թյան գործիքներն ու միջոցները խլված են կապիտա-

լիստներն ձեռքից և հանձնված պետութեանը, վորն դե-
կավար ուժը հանդիսանում է բանվոր դասակարգը:
Հետևաբար, չկա այլևս կապիտալիստների դասակար-
գը, վորը կարողանար շահագործել բանվոր դասակար-
գին: Հետևաբար, մեր բանվոր դասակարգը վոչ մի-
այն զրկված չէ արտադրութեան գործիքներից ու մի-
ջոցներից, այլ, ընդհակառակը, նա դրանց տերն է ամ-
բողջ ժողովրդի հետ միասին: Յեւ վ քանի վոր նա դրանց
տերն է, իսկ կապիտալիստների դասակարգը վերաց-
ված է, — բացառված է բանվոր դասակարգի շահա-
գործման ամեն մի հնարավորութեան: Կարելի՞ չէ ար-
դյոք դրանից հետո մեր բանվոր դասակարգը պրոլե-
տարիատ անվանել: Պարզ է, վոր չի կարելի: Մարքսն
ասում էր. վորպեսզի պրոլետարիատն ազատագրի ի-
րեն, նա պետք է ջախջախի կապիտալիստների դասա-
կարգը, իսկ կապիտալիստներից արտադրութեան գոր-
ծիքներն ու միջոցները և վոչնչացնի արտադրութեան
այն պայմանները, վորոնք պրոլետարիատ են ծնում:
Արդյոք կարելի՞ չէ ասել, վոր ԽՍՀՄ-ի բանվոր դասա-
կարգն արդեն իրականացրել է իր ազատագրման այդ
պայմանները: Անպայման կարելի չէ և պետք է ասել:
Իսկ այդ ի՞նչ է նշանակում: Այդ նշանակում է, վոր
ԽՍՀՄ-ի պրոլետարիատը փոխարկվել է միանգամայն
մի նոր դասակարգի, ԽՍՀՄ-ի բանվոր դասակարգի,
վորը վոչնչացրել է անասութեան կապիտալիստական
սխտեժը, հասատել է արտադրութեան գործիքների
ու միջոցների սոցիալիստական սեփականութուն և
ասանում է խորհրդային հասարակութունը կոմունիզ-
մի ուղիով:

Ինչպես տեսնում էք, ԽՍՀՄ-ի բանվոր դասակար-

գը—զա մի բողբոլի նոր, շահագործումից ազատա-
գրված բանվոր դասակարգ է, վորն նմանը մարդկու-
թեան պատմութեանը դեռ չի իմացել:

Անցնենք գյուղացիութեան հարցին: Մոխորաբար
ընդունված է ասել, թե գյուղացիութեանը—զա մանր
արտադրողների մի այնպիսի դասակարգ է, վորն ան-
դամներն ատոմացված են, ցիրուցան յեղած ամբողջ
յերկրի յերեսին, անհատաբար փորփրում են հետա-
մնաց տեխնիկա ունեցող իրենց մանր անասութեան-
ներում, մասնավոր սեփականութեան սարուկներ են և
անպատիժ կերպով շահագործվում են կարվածատերե-
րի, կուլակների, վաճառականների, սպեկուլանտների,
փաշխատուների կողմից և այլն: Յեւ իրոք, գյուղա-
ցիութեանը կապիտալիստական յերկիրներում, յի՞թե
նկատի ունենանք նրա հիմնական մասնան, հենց այդ-
պիսի դասակարգ է հանդիսանում: Արդյոք կարելի՞ չէ
ասել, թե մեր արդի գյուղացիութեանը, խորհրդային
գյուղացիութեանը՝ իր մաստայով առած՝ նման է այդ-
պիսի գյուղացիութեան: Վո՛չ, այդ չի կարելի ասել:
Այդպիսի գյուղացիութեան մեզ մոտ արդեն չկա: Մեր
խորհրդային գյուղացիութեանը միանգամայն նոր
գյուղացիութեան է: Մենք այլևս չունենք կարվածա-
տերեր ու կուլակներ, վաճառականներ ու փաշխատու-
ներ, վորոնք կարողանային շահագործել գյուղացիներ-
ին: Հետևաբար, մեր գյուղացիութեանը շահագոր-
ծումից ազատագրված գյուղացիութեան է: Այնուհե-
տե, մեր խորհրդային գյուղացիութեանն իր ճնշող
մեծամասնութեամբ կոլտնտեսային գյուղացիութեան
է, այսինքն՝ նա իր աշխատանքն և իր ստացվածքը
հիմնում է վո՛չ թե անհատական աշխատանքի ու հե-

տամնաց տեխնիկայի վրա, այլ կոլեկտիվ աշխատանքի
և արդի տեխնիկայի վրա: Վերջապես, մեր գյուղա-
ցիության անտեսության հիմքում զանվում է վո'չ թե
մասնավոր սեփականությունը, այլ կոլեկտիվ սեփա-
կանությունը, վորն աճել է կոլեկտիվ աշխատանքի
բազայի վրա:

Ինչպես տեսնում էք, խորհրդային գյուղացիու-
թյունը — դա միանգամայն նոր գյուղացիություն է,
վորի նմանը դեռ չի իմացել մարդկության պատմու-
թյունը:

Անցնենք, վերջապես, ինտելիգենցիայի հարցին,
ինժեներ-տեխնիկական աշխատողների, կուլտուրական
ճակատի աշխատողների, ընդհանրապես ծառայողների
և այլոց հարցին: Ինտելիգենցիան նույնպես մեծ փո-
փոխություններ է կրել անցած ժամանակաշրջանում:
Այդ արդեն այն հին, կոչտապատած ինտելիգենցիան
չէ, վորը փորձում էր դասակարգերից վեր դասել ի-
րեն, բայց իսկապես՝ իր մասսայով առած՝ ծառայում
էր կալվածատերերին ու կապիտալիստներին: Մեր խոր-
հրդային ինտելիգենցիան — դա միանգամայն նոր
ինտելիգենցիա չէ, վորը, բոլոր արմատներով կապված
է բանվոր դասակարգի ու գյուղացիության հետ: Փոխ-
վել է, նախ՝ ինտելիգենցիայի կազմը: Ազնվականու-
թյունից և բուրժուազիայից յեղածները կազմում են
մեր խորհրդային ինտելիգենցիայի փոքր քոկոսը: Խոր-
հրդային ինտելիգենցիայի 80—90 տոկոսը — դա բան-
վոր դասակարգից, գյուղացիությունից և աշխատավո-
րության այլ շերտերից յեղածներն են: Փոխվել է, վեր-
ջապես, ինտելիգենցիայի գործունեյության նաև բուն
իսկ բնույթը: Առաջ՝ նա պետք է ծառայեր հարուստ

դասակարգերին, վորովհետև նրա համար այլ յեղք
չկար: Այժմ նա պետք է ծառայի ժողովրդին, վորով-
հետև շահագործող դասակարգերն այլևս չկան: Յեղ
հենց այդ պատճառով այժմ նա իրավահավասար ան-
դամ է խորհրդային հասարակության, վորտեղ նա
բանվորների ու գյուղացիների հետ մեկտեղ, նրանց
հետ միասին լծված, կատարում է նոր անդասակարգ
սոցիալիստական հասարակության կառուցումը:

Ինչպես տեսնում էք, դա բոլորովին նոր, աշխա-
տավոր ինտելիգենցիա չէ, վորի նմանը չէք գտնի յերկ-
րագնդի վոչ մի յերկրում:

Սրանք են այն փոփոխությունները, վորոնք կա-
տարվել են անցած ժամանակաշրջանում՝ խորհրդային
հասարակության դասակարգային կառուցվածքի բնա-
գավառում:

Ինչի՞ մասին են խոսում այդ փոփոխությունները:

Նախ՝ նրանք ասում են այն, վոր սահմանագծերը
բանվոր դասակարգի և գյուղացիության միջև, ինչ-
պես նաև այդ դասակարգերի ու ինտելիգենցիայի մի-
ջև, ջնջվում են, իսկ դասակարգային հին բացառիկու-
թյունը անհետանում է: Այդ նշանակում է, վոր տա-
րածությունն այդ յերկու սոցիալական խմբերի միջև
ավելի ու ավելի կրճատվում է:

Յերկրորդ՝ նրանք ասում են այն, վոր անտեսական
հակասություններն այդ սոցիալական խմբերի միջև՝
ընկնում են, ջնջվում են:

Վերջապես, նրանք ասում են այն, վոր ընկնում ու
ջնջվում են նաև քաղաքական հակասությունները նրանց
միջև:

Այսպես է բանը ԽՍՀՄ-ի դասակարգային կառուց-

վածքի բնադավառում աեղի ունեցած փոփոխություններին նկատմամբ:

ԽՍՀՄ-ի հասարակական կյանքում կատարված փոփոխությունների պատկերը լրիվ չէր լինի, յեթե մի քանի խոսք չստեղծվեր մի բնադավառում ևս կատարված փոփոխությունների մասին: Յես նկատի ունեմ ազգային փոխհարաբերությունների բնադավառը ԽՍՀ Միությունում: Ինչպես հայտնի յե, Խորհրդային Միության մեջ մտնում են մոտ վաթսուս ազգ, ազգային խմբեր ու ժողովուրդներ: Խորհրդային պետությունը բազմազգ պետություն է: Հասկանալի յե, վոր ԽՍՀ Միության ժողովուրդներին փոխհարաբերությունների հարցը չի կարող առաջնահարգ նշանակություն չունենալ մեզ համար:

Ինչպես հայտնի յե, Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միությունը կազմվել է 1922 թվականին՝ ԽՍՀՄ-ի Խորհուրդների Առաջին համագումարում: Նա կազմվել է ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների հալիսասարության ու կամափորության սկզբունքներով: Այժմ գործող Սահմանադրությունը, վորն ընդունվել էր 1924 թվականին, ԽՍՀ Միության առաջին Սահմանադրությունն է: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, յերբ հարաբերությունները ժողովուրդների միջև գեռ ինչպես հարկն է չեյին կարգավորված, յերբ վերլիկոուսաների հանդեպ ցուցաբերվող անվստահության մնացուկները դեռ չեյին անհետացել, յերբ կենտրոնախույս ուժերը դեռևս շարունակում էյին գործել: Հարկավոր էր այդ պայմաններում կարգավորել ժողովուրդների յեղբայրական համագործակցությունը՝ տնտեսական, քաղաքական ու ուսմանական փոխադարձ՝ ոգնության հի-

ման վրա, միացնելով նրանց, վորպես միութենական բազմազգ պետություն: Խորհրդային իշխանությունը չէր կարող չաեսնել այդ գործի դժվարությունները: Նա ուներ իր առջև բազմազգ պետությունների անհաջող փորձերը բուրժուական յերկիրներում: Նա ուներ իր առջև հին Աստարո-Հունդարիայի տապալված փորձը: Յեվ, այնուամենայնիվ, նա դեմեց բազմազգ պետություն ստեղծելու փորձին, վորովհետև նա դիտեր, վոր սոցիալիզմի հիմքի վրա առաջացած բազմազգ պետությունը պետք է դիմանար բոլոր ու ամեն տեսակ փորձություններին:

Այդ ժամանակից անցել է 14 տարի: Մի ժամանակաշրջան, վորը բավական է փորձն ստուգելու համար: Յեվ ի՞նչ: Անցած ժամանակաշրջանն անտարակուսելիորեն ցույց տվեց, վոր սոցիալիզմի հիմքի վրա ստեղծված բազմազգ պետություն կազմելու փորձը լիովին հաջողվել է: Դա լենինյան ազգային քաղաքականության անկասկածելի հաղթությունն է: (Յերկարտե ծափահարուքյուններ):

Ինչո՞վ բացատրել այս հաղթությունը:

Ազգամեղջյան կռիվների հիմնական կազմակերպիչներ հանդիսացող շահագործող դասակարգերի բացահայությունը, փոխադարձ անվստահություն մշակող և ազգայնական կրքեր բորբոքող շահագործման բացահայությունը, բանվոր դասակարգի՝ իշխանության գլուխ լինելը, մի դասակարգ, վորը հանդիսանում է ամեն տեսակ ստրկացման թշնամի և ինտերնացիոնալիզմի զազավարների հալատարիմ կրող, ժողովուրդների փոխադարձ ոգնության իրական կենսադործումը տնտեսական ու հասարակական կյանքի բոլոր ասպար-

րեզնեբում. վերջապես, ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդներին ազգային կուլտուրայի ծաղկումը՝ ազգային ըստ ձևի և սոցիալիստական ըստ բովանդակութեան, — այս բոլորը և սրանց նման գործոնները հասցրին այն բանին, վոր արմատապես փոխվեց ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների կերպարանքը, անհայտացավ նրանց միջին փոխադարձ անվստահութեան զգացմունքը, զարգացավ նրանց մեջ փոխադարձ բարեկամութեան զգացմունքը և այդպիսով կարգավորվեց ժողովուրդների խոհական յեղբայրական համագործակցութեանը միասնական միութենական պետութեան սիստեմում:

Իբրև արդյունք մենք ունենք այժմ միանգամայն կազմավորված և բոլոր փորձութեաններին դիմացած բազմազգ սոցիալիստական պետութեան, վորի ամբողջութեանը կարող եր նախանձել ամեն մի ազգային պետութեան աշխարհի ամեն մի մասում: (Բուռն ծափահարութեամբ):

Սրանք են այն փոփոխութեանները, վորոնք տեղի յեն ունեցել ԽՍՀՄ-ում անցած ժամանակաշրջանում, ազգային փոխհարաբերութեաններին ասպարեզում:

Այս է 1924 թվից մինչև 1936 թիվն ընկած ժամանակաշրջանում ԽՍՀՄ-ի տնտեսական ու հասարակական-քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած փոփոխութեանների ընդհանուր հանրազումարը:

III

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԾԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ի՞նչ արտացոլում են ստացել ԽՍՀՄ-ի կյանքում տեղի ունեցած այդ բոլոր փոփոխութեանները նոր Սահմանադրութեան նախագծում:

Այլ կերպ ասած՝ վորո՞նք են այս Համազումարի քննութեանը ներկայացված Սահմանադրութեան նախագծի հիմնական առանձնահատկութեանները:

Սահմանադրական Հանձնաժողովին հանձնարարված եր փոփոխութեաններ մտցնել 1924 թվականի Սահմանադրութեան տեքստում: Վորպես Սահմանադրական Հանձնաժողովի աշխատանքի արդյունք ստացվեց Սահմանադրութեան նոր տեքստ, ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրութեան նախագիծը: Սահմանադրական Հանձնաժողովը, նոր Սահմանադրութեան նախագիծը կազմելիս, յեղակեա է ունեցել այն, վոր սահմանադրութեանը չպիտք է շիտթել ծրագրի հետ: Այդ նշանակում է, վոր ծրագրի ու սահմանադրութեան միջև ելակետ տարբերութեան կա: Մինչդեռ ծրագիրը խոսում է այն բանի մասին, ինչ վոր դեռ չկա և ինչ վոր դեռ պետք է ձեռք բերվի ու նվաճվի ապագայում, սահմանադրութեանը, ընդհակառակը, պետք է խոսի

այն բանի մասին, ինչ վոր արդեն կա, ինչ վոր արդեն
ձեռք է բերված ու նվաճված է այժմ, ներկայումս.
Մրազիրը վերաբերում է գլխավորապես ապագային,
սահմանադրությունը՝ ներկային:

Յերկու որինակ՝ լուսարանության համար:

Մեր խորհրդային հասարակությունը հասավ այն
բանին, վոր նա արդեն հիմնականում իրականացրեց
սոցիալիզմը, ստեղծեց սոցիալիստական հասարակա-
կարգ, այսինքն՝ իրականացրեց այն, ինչ վոր մարք-
սիստների մոտ այլ կերպ կոչվում է կոմունիզմի առա-
ջին կամ ստորին փուլ: Նշանակում է՝ մեզ մոտ արդեն
հիմնականում իրականացված է կոմունիզմի առաջին
փուլը՝ սոցիալիզմը: (Յերկարառև ծափահարություն-
ներ): Կոմունիզմի այդ փուլի հիմնական սկզբունքն է,
ինչպես հայտնի յէ, հեռե յալ ֆորմուլան. «յուրաքան-
չյուրինց՝ ըստ նրա ընդունակությունների, յուրաքան-
չյուրին՝ ըստ նրա աշխատանքի»: Արդյոք մեր Սահ-
մանադրությունը պե՞տք է արտացոլի այդ փաստը,
սոցիալիզմի նվաճման փաստը: Նա պե՞տք է արդյոք
հիմնվի այդ նվաճման վրա: Անուրաջան պետք է հիմ-
նրվի: Պետք է, վորովհետև սոցիալիզմը ԽՍՀՄ-ի հա-
մար այն է, ինչ վոր արդեն ձեռք է բերվել և նվաճ-
վել:

Բայց խորհրդային հասարակությունը դեռ չի հա-
սել կոմունիզմի բարձրագույն փուլի իրականացմանը,
վորանզ տիրապետող սկզբունքն է լինելու հեռե յալ
ֆորմուլան. «յուրաքանչյուրինց՝ ըստ նրա ընդունակու-
թյունների, յուրաքանչյուրին՝ ըստ նրա պահանջ-
մունքների», թեպետ և նա իր առջև նպատակ է դրել
հասնել ապագայում կոմունիզմի բարձրագույն փուլի

իրականացմանը: Կարո՞ղ է արդյոք մեր Սահմանա-
դրությունը հիմնվել կոմունիզմի բարձրագույն փուլի
վրա, վորը դեռ չկա և վորը դեռ պետք է նվաճվի:
Վո՞չ, չի կարող, վորովհետև կոմունիզմի բարձրա-
գույն փուլը ԽՍՀՄ-ի համար այն է, ինչ վոր դեռ չի
իրականացված և ինչ վոր պետք է իրականացվի ապա-
գայում: Չի կարող, յեթե նա չի ուզում ապագա նվա-
ճումների ծրագրի կամ գեկյարացիայի վերածվել:

Մրանք են մեր Սահմանադրության ջրջանակները
սովյալ պատմական մոմենտում:

Սյուպիսով, նոր Սահմանադրության նախագիծը
ներկայացնում է անցած ուղու արդյունքը, արդեն
ձեռք բերված նվաճումների արդյունքը: Հեռե արար,
նա հանդիսանում է գրանցումն ու սրենագրական ամ-
քապնդումն այն բանի, ինչ վոր արդեն ձեռք է բեր-
ված ու նվաճված իրականում: (Բուռն ծափահարու-
թյուններ):

Այս է ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագիծի
առաջին առանձնահատկությունը:

Այնուհետև: Բուրժուական յերկիրների սահմանա-
դրությունները սովորաբար յեղնում են կապիտալիս-
տական հասարակարգի անստան լինելու համար-
մունքից: Այդ սահմանադրությունների գլխավոր հիմ-
քըն են կազմում կապիտալիզմի սկզբունքները, նրա
գլխավոր հիմունքները—հողի, անտառների, ֆարրի-
կանների, գործարանների և արտադրության այլ գոր-
ծիքների ու միջոցների մասնավոր սեփականությունը,
մարդու շահագործումը մարդու կողմից և շահագոր-
ծողների ու շահագործվողների առկայությունը. աշ-
խատավոր մեծամասնության ապահովված չլինելը հա-

սարակության մեկ բեկոում և չաչխատող, բայց ապապահովված փոքրամասնության ճոխությունը մյուս բեկոում և այլն և այլն: Նրանք հենվում են կապիտալիզմի այս և սրանց նման հիմունքների վրա: Նրանք արտացոլում են այս ամենը, նրանք որենսդրական կարգով ամրապնդում են այս բոլորը:

Ի տարբերություն դրանցից՝ ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագիծը յեղնում է կապիտալիստական կարգերի վերացման փաստից, ԽՍՀՄ-ում սոցիալիստական կարգերի հաղթության փաստից: ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագծի գլխավոր հիմքը կազմում են սոցիալիզմի սկզբունքները, սրա գլխավոր հիմունքները, վորոնք արդեն նվաճված և իրականացված են—հողի, անտառների, Փարբիկաների, գործարանների և արտադրության այլ գործիքների ու միջոցների սոցիալիստական սեփականությունը. շահագործման ու շահագործող դասակարգերի վերացումը. մեծամասնության աղքատության և փոքրամասնության ճոխության վերացումը. գործազրկության վերացումը. աշխատանքը՝ վորպես յուրաքանչյուր աշխատունակ քաղաքացու պարտականություն և պատվի պարտք՝ «ով չի աշխատում, նա չի ուտում» Փորմուլայի համաձայն: Աշխատանքի իրավունքը, այսինքն՝ ապահովված աշխատանք ստանալու վերաբերյալ յուրաքանչյուր քաղաքացու իրավունքը, հանգստի իրավունքը, կրթության իրավունքը և այլն և այլն: Նոր Սահմանադրության նախագիծը հենվում է սոցիալիզմի այս և սրանց նման հիմունքների վրա: Նա արտացոլում է այդ հիմունքները, նա որենսդրական կարգով ամրապնդում է դրանք:

Այս է նոր Սահմանադրության նախագծի յերկրորդ առանձնահատկությունը:

Այնուհետև: Բուրժուական սահմանադրությունները լուրջապէս յեղնում են այն նախադրյալից, վոր հասարակությունը բաղկացած է հակամարտ դասակարգերից, հարստության տեր դասակարգերից և հարստություն չունեցող դասակարգերից, վոր ինչ կուսակցություն էլ իշխանության գլուխ անցնի, հասարակության պետական ղեկավարությունը (դիկտատուրան) պետք է սրտականի բուրժուազիային, վոր սահմանադրությունը հարկավոր է ունեոր դասակարգերին հաճելի ու ձեռնտու հասարակական կարգերն ամրապնդելու համար:

Ի տարբերություն բուրժուական սահմանադրություններից՝ ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագիծը յեղնում է այն բանից, վոր հասարակության մեջ այլևս հակամարտ դասակարգեր չկան, վոր հասարակությունը բաղկացած է յերկու միմյանց բարեկամ դասակարգերից՝ բանվորներից ու գյուղացիներից, վոր իշխանության գլուխ են կանգնած հենց այդ աշխատավորական դասակարգերը, վոր հասարակության պետական ղեկավարությունը (դիկտատուրան) պատկանում է բանվոր դասակարգին՝ վորպես հասարակության առաջավոր դասակարգի, վոր Սահմանադրությունը հարկավոր է նրա համար, վորպեսզի ամրապնդենք աշխատավորությանը ցանկալի և ձեռնտու հասարակական կարգերը:

Այս է նոր Սահմանադրության նախագծի յերրորդ առանձնահատկությունը:

Այնուհետև: Բուրժուական սահմանադրությունները

բը լռելոյսն յեկնում են այն նախադրյալից, վոր ազգերը և ոստաները չեն կարող իրավասաւազ լինել, վոր կան լիկրավ ազգեր և վոչ-լիկրավ ազգեր, վոր, բացի դրանից, գոյութուն ունի ազգերի կամ ոստաների նաև յերբորդ կատեղորիս, որինակ՝ դադութներում, վորոնք ունեն ե՛լ ավելի սլակաս իրավունքներ, քան վոչ-լիկրավ ազգերը: Այս նշանակում է, վոր այդ բոլոր սահմանադրություններն իրենց հիմքում նուցիտնայխտական են, այսինքն՝ արհապետոյ ազգերի սահմանադրություններ են:

Ի տարբերություն այդ սահմանադրություններից՝ ՍՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագիծը, ընդհակառակը, խորապես ինտերնացիոնալ է: Նա յեկնում է այն բանից, վոր բոլոր ազգերն ու ոստաներն իրավասաւազ են: Նա յեկնում է այն բանից, վոր տարբերությունը մորթի գույնի կամ լեզվի, կուլտուրական մակարդակի կամ պետական զարդացման մակարդակի միջև, ինչպես նաև վորևէ այլ տարբերություն ազգերի և ոստաների միջև—չի կարող հիմք ծառայել այն բանի համար, վորպետզի արդարացիի ազգային անիրավահավասարությունը: Նա յեկնում է այն բանից, վոր բոլոր ազգերն ու ոստաները, անկախ նրանց անցյալ և ներկա դրությունից, անկախ նրանց ուժից ու թուլությունից,—պետք է սգտվեն միատեսակ իրավունքներով հասարակության տնտեսական, հասարակական, պետական ու կուլտուրական կյանքի բոլոր վտրտներում:

Այս է նոր Սահմանադրության նախագծի չորրորդ տանձնահատկությունը:

Նոր Սահմանադրության նախագծի հինգերորդ ա-

ռանձնահատկությունը նրա հետևողական և միջև վերջը սահպանված դեմոկրատիզմն է: Դեմոկրատիզմի տեսակետից բուրժուական սահմանադրությունները կարելի չէ յերկու խմբի բաժանել. սահմանադրությունների մի խումբն ուղղակի ժխտում է կամ փաստորեն վոչնչի չէ վերածում քաղաքացիների իրավունքների հավասարությունը և դեմոկրատական ազատությունները: Սահմանադրությունների մյուս խումբը սիրով ընդունում է և միջև անդամ ցուցադրում է դեմոկրատական սկզբունքները, բայց միաժամանակ այնպիսի վերապահումներ, ու սահմանափակումներ է անում, վոր դեմոկրատական իրավունքներն ու ազատությունները բոլորովին խեղաթյուրված են դուրս գալիս: Նրանք խոտում են հավասար ընտրական իրավունքների մասին բոլոր քաղաքացիների համար, բայց տեղնուտեղը սահմանափակում են դրանք նոտակեցությամբ և կրթական ու նույնիսկ գույքային ցեղով: Նրանք խոտում են քաղաքացիների հավասար իրավունքների մասին, բայց տեղնուտեղը վերապահություն են անում, վոր այդ չի վերաբերում կանանց կամ նրանց վերաբերում է մասամբ: Յեվ այն և այլն:

ՍՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագծի տնտնձնահատկությունն այն է, վոր նա ազատ է այդպիսի վերապահումներից ու սահմանափակումներից: Նրա համար գոյութուն չունեն ախտի կամ սրասիվ քաղաքացիներ, նրա համար թոլոր քաղաքացիներն ախտիվ են: Նա տարբերություն չի ընդունում ազամարդկանց ու կանանց, «նոտակյացիների» ու «վոչ-նոտակյացիների», ունևորների ու չունևորների, կրթվածների ու վոչ-կրթվածների իրավունքների միջև: Նրա համար

բոլոր քաղաքացիներն իրենց իրավունքներով հավասար են: Վո՛չ թե զուլքային դրուժյունը, վո՛չ թե ազգային ծագումը, վո՛չ թե սեռը, վո՛չ թե պաշտոնեյական դրուժյունը, այլ յուրաքանչյուր քաղաքացու անձնական ընդունակություններն ու անձնական աշխատանքն են վորոշում նրա դրուժյունը հասարակության մեջ:

Վերջապես, նոր Սահմանադրության նախագծի մի առանձնահատկությունն էս: Բուրժուական սահմանադրությունները սովորաբար սահմանափակվում են քաղաքացիների ձևական իրավունքների Ֆիքսացիայով, չհոգալով այդ իրավունքների կենսագործման պայմանների մասին, նրանց կենսագործման հնարավորության մասին, նրանց կենսագործման միջոցների մասին: Սոսում են քաղաքացիների հավասարության մասին, բայց մոռանում են, վոր չի կարող իսկական հավասարություն լինել տիրոջ ու բանվորի միջև, կալվածատիրոջ ու գյուղացու միջև, յեթե առաջիններն ունեն հարստություն և քաղաքական կշիռ հասարակության մեջ, իսկ յերկրորդները զրկված են թե՛ մեկից և թե՛ մյուսից, յեթե առաջինները շահագործողներ են, իսկ յերկրորդները՝ շահագործվողներ: Կամ դարձյալ. խոսում են խոսքի, ժողովների և մամուլի ազատության մասին, բայց մոռանում են, վոր այդ բոլոր ազատությունները կարող են բանվոր դասակարգի համար դատարկ հնչյունի վերածվել, յեթե նա զրկված է իր տրամադրության տակ ժողովների համար հարմար շենքեր, լավ տպարաններ, տպագրական թղթի բավականաչափ քանակություն և այլն ունենալու հնարավորությունից:

Նոր Սահմանադրության նախագծի առանձնահատ-

կությունն այն է, վոր նա չի սահմանափակում քաղաքացիների ձևական իրավունքների Ֆիքսացիայով, այլ ծանրության կենտրոնը փոխադրում է այդ իրավունքներն սպահովելու հարցի վրա, այդ իրավունքներն իրականացնելու միջոցների վրա: Նա վո՛չ թե սոսկ հռչակում է քաղաքացիների իրավունքների հավասարությունը, այլև սպահովում է այն՝ որենսդրական կարգով հաստատելով շահագործման ուժի մեքսիկացման փաստը, քաղաքացիների ամեն մի շահագործումից ազատագրվելու փաստը: Նա վո՛չ թե սոսկ հռչակում է աշխատանքի իրավունք, այլև սպահովում է այն՝ որենսդրական կարգով հաստատելով ճգնաժամերի բացալայության փաստը խորհրդային հասարակության մեջ, գործազրկության վոչնչացման փաստը: Նա վո՛չ թե սոսկ հռչակում է դեմոկրատական ազատություններ, այլև դրանք որենսդրական կարգով սպահովում է նյութական վորոշ միջոցներով: Ուստի հասկանալի յե, վոր նոր Սահմանադրության նախագծի դեմոկրատիզմը վո՛չ թե «սովորական» և «հանրահանաչ» դեմոկրատիզմ է ընդհանրապես, այլ սոցիալիստական դեմոկրատիզմ:

Մրանք են ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագծի հիմնական առանձնահատկությունները:

Այսպես են արտացոլված նոր Սահմանադրության նախագծում ԽՍՀՄ-ի տնտեսական ու հասարակական քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած այն տեղաշարժերն ու փոփոխությունները, վորոնք իրականացվեցին 1924 թվից մինչև 1936 թիվն ընկած ժամանակաշրջանում:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԾԻ ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ
ԲՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մի քանի խոսք Սահմանադրութեան նախագծի բուր-
ժուական քննադատութեան մասին:

Այն հարցը, թե ի՞նչպէս է վերաբերվում ոտա-
րեղիքյա բուրժուական մամուլը Սահմանադրութեան
նախագծին, անվիճելիորեն վորոջ հետաքրքրութուն է
ներկայացնում: Քանի վոր ոտարեղիքյա մամուլն ար-
տացուում է բուրժուական յերկիրներէ քնակչութեան
գանաղան խավերի հասարակական կարծիքը, մենք չենք
կարող անցնել այն քննադատութեան կողքով, վոր ծա-
վալեց այդ մամուլը Սահմանադրութեան նախագծի
դեմ:

Սահմանադրութեան նախագծի նկատմամբ ոտա-
րեղիքյա մամուլի ցույց տված վերաբերմունքի սուա-
ջին նշաններն արտահայտվեցին վորոջ անդեկնցով —
լուութեան մատնել Սահմանադրութեան նախագիծը:
Տվյալ դեպքում յես նկատի ունեմ ամենառեակցիոն,
Ֆուչիստական մամուլը: Քննադատների այդ խումբն
ամենից լավ համարեց պարզապէս լուութեան մատնել
Սահմանադրութեան նախագիծը, գործը պատկերացնել
այնպէս, թե կարծիս նախագիծ չի յեղել և ընդհանրա-

պէս այն չկա բնութեան մեջ: Կարող են ասել, թե լու-
թեան մատնելը քննադատութեան չէ: Բայց դա ճիշտ
չէ: Լուութեան մատնելու մեթոդը, վորպէս անտեսելու
հատուկ յեղանակ, նույնպէս քննադատութեան մի ձև
է, ճիշտ է՝ հիմար ու ծիծաղելի, բայց և այնպէս քրե-
նադատութեան ձև: (Ընդհանուր ծիծաղ: Ծափահարու-
քյուններ): Սակայն լուութեան մատնելու նրանց մե-
թոդից բան դուրս չեկավ: Վերջիվերջո նրանք հարկա-
դրված յեղան բանալ փակիչը և աշխարհին հագորդել,
թե, վորքան էլ այդ ցավալի լինի, այնուամենայնիվ
ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրութեան նախագիծը գոյութեան
ունի, և վո՛չ միայն գոյութեան ունի, այլև սկսում է
վնասակար ազդեցութեան գործել մտքերի վրա: Այլ
կերպ չէր ել կարող լինել, վորովհետև աշխարհիս յե-
րեսին այնուամենայնիվ կա մի ինչ-վոր հասարակական
կարծիք, ընթերցողներ, կենդանի մարդիկ, վորոնք ու-
զում են ճշմարտութեանն իմանալ փաստերի մասին, և
վոչ մի հնարավորութեան չկա յերկար ժամանակ յա-
րերայութեան մամուլի տակ սրահել նրանց: Խարերա-
յութեամբ հեռու չես գնա...

Քննադատների յերկրորդ խումբն ընդունում է, վոր
Սահմանադրութեան նախագիծն իրոք գոյութեան ունի
բնութեան մեջ, բայց նա գտնում է, վոր նախագիծը
մեծ հետաքրքրութուն չի ներկայացնում, վորովհետև
նա ըստ եյութեան վո՛չ թե սահմանադրութեան նախա-
դիծ է, այլ դատարկ թղթի կտոր, դատարկ խոստում,
վորը նպատակ ունի վորոջ մանյովր անել և մարդկանց
խարել: Ըստվորում նրանք ավելացնում են, վոր ԽՍՀ
Մութեանն ավելի լավ նախագիծ չէր ել կարող տալ,
վորովհետև ԽՍՀՄ-ն ինքը վո՛չ թե պետութեան է, այլ

ընդամենն աշխարհագրական հասկացողութիւն (ընդ-
հանուր ծիծաղ), իսկ քանի վոր նա պետութիւնն չի
հանդիսանում, ապա նրա սահմանադրութիւնն էլ չի
կարող իսկական սահմանադրութիւն լինել: Քննա-
դասների այս խմբի տիպիկ ներկայացուցիչ է հանդի-
սանում, վորքան էլ այդ տարրինակ լինի, գերմանա-
կան ոֆիցիոզ «Դոյչե Դիպլոմատիշ-Պոլիտիշե Կորրես-
պոնդենցը»: Այդ ժուռնալն ուղղակի ասում է, թե ԽՍՀ
Միութեան Սահմանադրութեան նախագիծը դատարկ
խոստում է, խարեյութիւն, «պոտյովինյան գյուղ»: Նա
առանց աստանովելու հայտարարում է, վոր ԽՍՀ
Միութեանը պետութիւնն չի հանդիսանում, վոր ԽՍՀ
Միութեանը «ներկայացնում է վոչ այլ ինչ, բայց յե-
թե ճշգրիտ կերպով վորոշվող աշխարհագրական հաս-
կացողութիւն» (ընդհանուր ծիծաղ), վոր ԽՍՀՄ-ի
Սահմանադրութեանը, այդ պատճառով, չի կարող իս-
կական սահմանադրութիւն ճանաչվել:

Ի՞նչ կարելի յե ասել այդպիսի, թող ներվի ասել,
քննադատները մասին:

Իր հեքիաթ-պատմվածքներից մեկի մեջ ուստական
մեծ դրող Շչեգրինը տալիս է շատ սահմանափակ ու-
րթամիտ, բայց չափազանց ինքնավստահ և տաքարյուն
բյուրեղրատ սամոզուր մարդու տիպը: Այն բանից հե-
տո, յերբ այդ բյուրեղրատն իրեն «վստահացած» մար-
դում «կարգ ու անդորրութիւն» հաստատեց, բնաջինջ
անելով հազարավոր բնակիչները և հրկիզելով տաս-
նյակ քաղաքներ, նա նայեց իր շուրջը և հորիզոնի վրա
նկատեց Ամերիկան, մի յերկիր, վորն, իհարկէ, քիչ է
հայանի, վորտեղ, բունից դուրս է գալիս, վոր կան ժո-
ղովրդին չփոթեցնող ինչ-վոր ազատութիւններ և վոր-

տեղ պետութիւնն ուրիշ մեթոդներով են կառավա-
րում: Բյուրեղրատը նկատեց Ամերիկան և վրդովվեց.
այդ ի՞նչ յերկիր է, վոր քանակից լույս ընկավ այն, այդ
ի՞նչ հիման վրա յե, վոր դոյութիւնն ունի այն: (ընդ-
հանուր ծիծաղ, ծափահարութիւններ): Իհարկէ, այդ
յերկիրը պատահաբար հայանադարձել է յին մի քանի
դար առաջ, բայց մի՞թէ չի կարելի այն նորից ծած-
կել, վորպէսզի նրա հօտն անգամ չմնա: (ընդհանուր
ծիծաղ): Յեվ այս ասելով՝ մակագրեց. «Նորից ծած-
կել Ամերիկան»: (ընդհանուր ծիծաղ):

Ինձ թվում է, վոր «Դոյչե Դիպլոմատիշ-Պոլիտիշե
Կորրեսպոնդենցի» պարոնները, ինչպես ջրի յերկու կա-
թիլ, նման են Շչեգրինի բյուրեղրատին: (ընդհանուր
ծիծաղ, հավանութեան ծափահարութիւններ): ԽՍՀ
Միութեանը վաղուց է այդ պարոնների աչքի փուշը
դարձել: 19 տարի կանգնած է ԽՍՀՄ-ն իրրև մի փա-
րոս, ազատագրութեան շնչով վարակելով ամբողջ աշ-
խարհի բանվոր դասակարգին և կատարութիւնն առա-
ջացնելով բանվոր դասակարգի թշնամիները մեջ: Յեվ
նա, այդ ԽՍՀՄ-ն, բանից դուրս է գալիս, վոր՛չ միայն
պարզապէս դոյութիւնն ունի, այլ նույնիսկ աճում է,
և վոր՛չ միայն աճում է, այլ նույնիսկ բարդավաճում է,
և վոր՛չ միայն բարդավաճում է, այլ նույնիսկ հորինում
է նոր Սահմանադրութեան նախագիծ, մի նախագիծ,
վորը մտքեր է գրգռում, նոր հույսեր է ներշնչում
ճնշված դասակարգերին: (Ծափահարութիւններ):
Սրանից հետո էլ ի՞նչպէս չվրդովվեն գերմանական ո-
ֆիցիոզի պարոնները: Այդ ի՞նչ յերկիր է, վայնասուն
են բարձրացնում նրանք, այդ ի՞նչ հիման վրա յե, վոր
դոյութիւնն ունի այն (ընդհանուր ծիծաղ), և յեթե

այն հայանազորները են 1917 թվի հոկտեմբերին, ապա ինչո՞ւ չի կարելի այն նորից ծածկել, վորպեսզի նրա հոտն անգամ չմնա: Յեվ այս ասելով վորոչեցին—նորից ծածկել ԽՍՀՄ-ն, հայտարարել իլուր ամենքի, վոր ԽՍՀՄ-ն, վորպես պետութուն, գոյութուն չունի, վոր ԽՍՀՄ-ն վոչ այլ ինչ է, յեթե վոչ հասարակ աշխարհագրական հասկացողութուն: (Բնդհանուր ծիծաղ):

Մահագրութուն անելով, վորպեսզի նորից ծածկվի Ամերիկան, շեղերինյան բյուրոկրատը, չնայելով իր ամբողջ բթամտությանը, այնուամենայնիվ գտավ իր մեջ իրականութունն ըմբռնելու տարրեր, անզնու-տեղն ասելով ինքն իրեն. «Բայց, կարծես թե, սույն այս բանն ինձնից չի կախված»: (Ուրախ ծիծաղի պոռքկում և բուռն ծափահարություններ): Յես չգիտեմ, գերմանական օՖիցիոզի պարոններ խելքը կը հասնի՞ արդյոք գլխի ընկնելու, վոր թղթի վրա այս կամ այն պետութունը «ծածկել» նրանք, իհարկե, կարող են, բայց, յեթե լրջորեն խոսենք, ապա «սույն այս բանը նրանից չի կախված»... (Ուրախ ծիծաղի պոռքկում, բուռն ծափահարություններ):

Ինչ վերաբերում է այն բանին, վոր ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրութունն իբր թե հանդիսանում է դատարկ խոստում, «պոստյոմիլինյան գյուղ» և այլն, ապա յես կուզեյի վկայակոչել մի շարք հաստատված փաստեր, վորոնք իրենք են խոսում իրենց մասին:

1917 թվին ԽՍՀՄ-ի Ժողովուրդները տապալեցին բուրժուազիային և հաստատեցին պրոլետարիատի գիլոտատուրա, հաստատեցին Խորհրդային իշխանութուն: Սա փաստ է և վոչ թե խոստում:

Ապա, Խորհրդային իշխանութունը վերացրեց կալվածատերերի դասակարգը և նախկին կալվածատիրական, պետական ու վանքապատկան ավելի քան 150 միլիոն հեկտար հող հանձնեց գյուղացիներին, և այս-բացի այն հողերից, վոր առաջներումն էլ գյուղացիներին ձեռքումն էին դոնվում: Սա փաստ է և վոչ թե խոստում:

Ապա, Խորհրդային իշխանութունն եքսպրոպրիատացի յենթարկեց կապիտալիստների դասակարգը, խելք նրանցից բանկերը, գործարանները, յերկաթուղիները և արտադրության այլ գործիքներն ու միջոցները, դրանք սոցիալիստական սեփականութուն հայտարարեց և այդ ձեռնարկութունների գլուխ կանգնեցրեց բանվոր դասակարգի լավագույն մարդկանց: Սա փաստ է և վոչ թե խոստում: (Յերկարատև ծափահարություններ):

Ապա, նոր սոցիալիստական հիմունքների վրա, նոր տեխնիկական բազայով կազմակերպելով արդյունաբերութունն ու գյուղատնտեսութունը՝ Խորհրդային իշխանութունը հասավ այն բանին, վոր ներկայումս ԽՍՀՄ-ի հողագործութունը մեկ և կես անգամ ավելի արտադրանք է տալիս, քան նախապատերազմյան ժամանակ, ինքուստիան տալիս է յոթն անգամ ավելի արտադրանք, քան նախապատերազմյան ժամանակ, իսկ ժողովրդական յեկամուան աճել է չորս անգամ՝ համեմատած նախապատերազմյան ժամանակի հետ: Այս բոլորը փաստեր են և վոչ թե խոստումներ: (Յերկարատև ծափահարություններ):

Ապա, Խորհրդային իշխանութունը վոչնչացրեց գործազրկութունը, կիրառեց կյանքում աշխատանքի

իրաւունքը, հանդստի իրաւունքը, կրթութեան իրաւունքը, բանվորների, գյուղացիների և ինտելիգենցիայի համար ապահովեց լավագույն նյութական և կուլտուրական պայմաններ, ապահովեց ընդհանուր, ուղղակի և հավասար ընտրական իրավունքի կենսագործումը՝ քաղաքացիների գաղտնի քվեարկութեան պայմաններում: Այս բոլորը փաստեր են և վոչ թե խոստումներ: (Յերկարատե ծափահարութիւններ):

Վերջապես, ԽՍՀՄ-ն տվեց նոր Սահմանադրութեան նախագիծ, վորը վոչ թե խոստում է, այլ այդ հանրածանոթ փաստերի գրանցում և որենսդրական ամբողջում, գրանցումն ու որենսդրական ամբողջումն այն բանի, ինչ վոր արդեն ձեռք է բերված ու նվաճված:

Հարց է ծագում. այս բոլորից հետո ինչի յե հանգում գերմանական օֆիցիոզի պարոնների շաղահրատութեանը «սոցիալիստիկական գյուղերի» մասին, յեթե վոչ այն բանին, վոր նրանք նպատակ են դրել թաղցնելու ժողովրդից ճշմարտութեանը ԽՍՀՄ-ի մասին, մոլորեցնելու ժողովրդին, խարբելու նրան:

Սրանք են փաստերը: Իսկ փաստերը, ինչպես ասում են, համառ բան են: Գերմանական օֆիցիոզի պարոնները կարող են ասել՝ ավելի՛ վատ փաստերի համար: (Ընդհանուր ծիծաղ): Բայց այն ժամանակ նրանց կարելի յե պատասխանել ուսական հայտնի ասացվածքի այս խոսքերով— «հիմարների համար որենք չկա»: (Ուրախ ծիծաղ, յերկարատե ծափահարութիւններ):

Քննադատների յերբորդ խումբը հակառակ չե ընդունելու Սահմանադրութեան նախագիծի վորոչ արժա-

նիքները, նա գրական յերեւոյթ է համարում այդ նախագիծը, բայց այդ խումբը՝ արի ու տես, վոր շատ է կասկածում, թե կարելի կլինի՞ արդյոք այդ Սահմանադրութեան մի շարք գրութեանը կենսագործել, վորովհետեւ նա համոզված է, վոր այդ գրութեանը ընդհանրապես անիրագործելի յեն և պետք է մնան թղթի վրա: Դրանք, մեղմ ասած, սկեպտիկներ են: Դրանք, այդ սկեպտիկները, գոյութեան ունեն բոլոր յերկիրներում:

Պետք է ասել, վոր մենք գրանց առաջին անգամը չե, վոր հանդիպում ենք: Յերբ բոլշեիկները 1917 թ. վերցնում էին իշխանութեանը, սկեպտիկներն ասում էին. բոլշեիկները, թերեւ, վատ մարդիկ չեն, բայց իշխանութեան գործը նրանց մոտ առաջ չի պնա, նրանք կտապալվեն: Սակայն, իրականում դուրս յեկավ, վոր տապալվեցին վոչ թե բոլշեիկները, այլ սկեպտիկները:

Քաղաքացիական պատերազմի և ոտաբերկրյա ինտերվենցիայի ժամանակ սկեպտիկների այդ խումբն ասում էր. Խորհրդային իշխանութեանն, իհարկե, վատ բան չե, բայց Գենիկինը կուչակի հետ մեկտեղ, ուլլոս ոտաբերկրացիները, թերեւ, կհաղթահարեն նրան: Սակայն, իրականում դուրս յեկավ, վոր սկեպտիկներն այստեղ էլ սխալվեցին իրենց հաշիվներում:

Յերբ Խորհրդային իշխանութեանը հրապարակեց առաջին հնգամյա պլանը, սկեպտիկները նորից ասպարեղ յեկան, ասելով. հնգամյակը, իհարկե, լավ բան է, բայց նա հազիվ թե իրագործելի լինի. պետք է յենթադրել, վոր բոլշեիկների մոտ հնգամյակի գործը գլուխ չի դա: Սակայն, փաստերը ցույց տվին, վոր

սկեպտիկները բախտը նորից չբանեց—հնգամյա պլանն իրագործվեց չորս տարում:

Նույն բանը պետք է ասել նոր Սահմանադրութեան նախագծի և սկեպտիկների կողմից այդ Սահմանադրութեան քննադատութեան մասին: Բավական էր հրապարակել նախագիծը, վորպեսզի քննադատներն այդ խումբը նորից բեմ դուրս դար իր տողակալն սկեպտիսով, Սահմանադրութեան մի քանի դրույթների իրագործելիութեան վերաբերյալ իր կասկածներով: Վոչ մի հիմք չկա կասկածելու այն մասին, վար սկեպտիկները կտապալվեն նաև ավյալ դեպքում, կոտորվել են այժմ նույնպես, ինչպես քանիցս տապալվել են անցյալում:

Քննադատների չորրորդ խումբը, դրոհելով նոր Սահմանադրութեան նախագծի վրա, բնութագրում է այն վորպես «տեղաշարժ դեպի աջ», վորպես «հրաժարումն պրոլետարիատի դիկտատուրայից», վորպես «բուլչեիկյան ուժի մի վերացում»: «Բուլչեիկները դեպի աջ ճոճվեցին, այդ փաստ է»,— ասում են նրանք զանազան ձայներով: Այդ տեսակետից առանձնապես ջանք են գործ դնում մի քանի լեհական և մասամբ ամերիկյան թերթեր:

Ի՞նչ կարելի չէ ասել այդ, թող ներվի ասել, քրննադատների մասին:

Յեթե բանվոր դասակարգի դիկտատուրայի բազայի ընդարձակումը և դիկտատուրայի վերածումը հասարակութեան սեփական դեկավարման ավելի ճկուն, հետևաբար՝ ավելի հզոր սխտեմի՝ մեկնարանվում է նրանց կողմից վոչ վորպես բանվոր դասակար-

գի դիկտատուրայի ուժեղացում, այլ վորպես նրա թուլացում կամ նույնիսկ վորպես հրաժարումն դրանից, ապա թուլաբերելի չէ հարցնել. իսկ ընդհանրապես դիտելն արդյոք այդ պարունները, թե ինչ բան է բանվոր դասակարգի դիկտատուրան:

Յեթե սոցիալիզմի հաղթութեան որենադրական ամբաստումը, ինդուստրացման, կոլեկտիվացման ու դեմոկրատացման հաջողութունների որենադրական ամբաստումը նրանց մոտ կոչվում է «տեղաշարժ դեպի աջ», ապա թուլաբերելի չէ հարցնել. իսկ ընդհանրապես դիտելն արդյոք այդ պարունները, թե ինչո՞վ է սարքերվում ձախն աջից: (Ընդհանուր ծիծաղ, ծափահարություններ):

Տարակույս չի կարող լինել, վոր այդ պարունները վերջնականապես խճճվել են Սահմանադրութեան նախագծի իրենց քննադատութեան մեջ և խճճվելով՝ չիսթեղ են աջը ձախի հետ:

Այդ առթիվ չի կարելի չհիշել ճորտ անային «աղջիկ» Պելագեյային—Գոգոլի «Մեռյալ հողիներից»: Ես, ինչպես պատմում է Գոգոլը, հանձն առավ մի անգամ ճանապարհ ցույց տալ Չիչիկովի կառատյան Սելիֆանին, բայց չկարողանալով տարբերել ճանապարհի աջ կողմը նրա ձախ կողմից, չիսթեղեց և անհաջմար դրութեան մեջ բնկավ: Պետք է ընդունել, վոր մեր քննադատները լեհական թերթերից, չնայած նրանց ամբողջ ամբիցյալին, այնուամենայնիվ հեռու չեն դնացել «Մեռյալ հողիների» ճորտ անային «աղջիկ» Պելագեյայի հասկացողութեան մակարդակից: (Ծափահարություններ): Յեթե կհիշեք, կառատյան Սելիֆանը հարկավոր համարեց շարքել Պելագեյային՝

աջը ձախի հետ շփոթելու համար, ասելով նրան. «Եյ, դու, սեփականի... չգիտես, թե վորտեղ ե աջը, վորտեղ՝ ձախը»: Յես կարծում եմ, վոր հարկավոր եր հենց այդպես ել չչարել մեր ձախողակ ըննադատներին, ասելով նրանց. Եյ, դուք, վա՛յ-քննադատներ... չգիտեք, թե վորտեղ ե աջը, վորտեղ՝ ձախը: (Յերկարատև ծափահարություններ):

Վերջապես, քննադատների մի խումբ ևս: Յեթե նախորդ խումբը Սահմանադրութեան նախագիծը մեղադրում ե բանվոր դասակարգի ղեկատուութեան հրաժարվելու համար, ապա այս խումբը մեղադրում ե նրան, ընդհակառակը, այն բանի համար, վոր նա վոչինչ չի փոխում ԽՍՀՄ-ում դոյություն ունեցող դրութեան մեջ, վոր նա ձեռք չի տալիս բանվոր դասակարգի ղեկատուութեան, թույլ չի տալիս քաղաքական կուսակցութեանների ազատութեան և ուժի մեջ ե պահում կոմունիստների կուսակցութեան ներկա դեկավար դիրքը ԽՍՀՄ-ում: Ընդամին քննադատների այդ խումբը գտնում ե, վոր ԽՍՀՄ-ում կուսակցութեանների ազատութեան բացահայտութեանը դեմոկրատիզմի հիմքերի խախտման նշան ե:

Յես պետք ե խոստովանեմ, վոր նոր Սահմանադրութեան նախագիծն իրոք ուժի մեջ ե պահում բանվոր դասակարգի ղեկատուութեան ուժիմը, ինչպես նաև անփոփոխ ե թողնում կոմունիստական կուսակցութեան ներկա դեկավար դիրքը ԽՍՀՄ-ում: (Բուռն ծափահարություններ): Յեթե հարգելի քննադատները դա Սահմանադրութեան նախագիծի թերութեանն են համարում, ապա կարելի յե միայն ամսուսալ այդ մասին: Իսկ մենք, բոլորեկներս, դա համարում ենք

Սահմանադրութեան նախագիծի արժանիքը: (Բուռն ծափահարություններ):

Ինչ վերաբերում ե տարրեր քաղաքական կուսակցութեանների ազատութեանը, ապա այստեղ մենք մի զեչ այլ հայացքներ ենք պաշտոնում: Կուսակցութեանը դասակարգի մի մասն ե, նրա առաջավոր մասը: Մի քանի կուսակցութեաններ, նշանակում ե՝ նաև կուսակցութեանների ազատութեան, կարող են դոյութեան ունենալ միմիայն այնպիսի հասարակութեան մեջ, վորտեղ կան հակամարտ դասակարգեր, վորոնց շահերը թշնամական են ու անհաշտ, վորտեղ կան, ասենք, կապիտալիստներ ու բանվորներ, կալվածատերեր ու գյուղացիներ, կուլակներ ու չքավորութեան և այլն: Բայց ԽՍՀՄ-ում չկան այլևս այնպիսի դասակարգեր, ինչպիսիք են կապիտալիստները, կալվածատերերը, կուլակները և այլն: ԽՍՀՄ-ում կա միայն յերկու դասակարգ՝ բանվորներն ու գյուղացիները, վորոնց շահերը վո՛չ միայն թշնամական չեն, այլ ընդհակառակը—բարեկամական են: Հետևաբար, ԽՍՀՄ-ում հող չկա մի քանի կուսակցութեանների դոյութեան համար, ուրեմն նշանակում ե՝ նաև այդ կուսակցութեանների ազատութեան համար: ԽՍՀՄ-ում հող կա միայն մի կուսակցութեան՝ կոմունիստական կուսակցութեան համար: ԽՍՀՄ-ում կարող ե դոյութեան ունենալ միայն մի կուսակցութեան—կոմունիստների կուսակցութեանը, վորը խիզախորեն և մինչև վերջը պաշտպանում ե բանվորների ու գյուղացիների շահերը: Իսկ վոր նա վաս չի պաշտպանում այդ դասակարգերի շահերը, սրանում հաղիվ թե

աջը ձախի հետ շփոթելու համար, ստելով նրան. «Եյ, դու, սեռատոտիկ... չգիտես, թե վորտեղ ե աջը, վորտեղ՝ ձախը»: Յես կարծում եմ, վոր հարկավոր էր հենց այդպես ել չչարել մեր ձախողակ քննադատներին, ստելով նրանց. Եյ, դուք, վա՛յ քննադատներ... չգիտեք, թե վորտեղ ե աջը, վորտեղ՝ ձախը: (Յերկարատև ծափահարություններ):

Վերջապես, քննադատների մի խումբ ևս: Յեթե նախորդ խումբը Սահմանադրութեան նախագիծը մեղադրում ե բանվոր դասակարգի ղեկաւորացից հրաժարվելու համար, ապա այս խումբը մեղադրում ե նրան, ընդհակառակը, այն բանի համար, վոր նա վոչինչ չի փոխում ԽՍՀՄ-ում դոյություն ունեցող դրութեան մեջ, վոր նա ձեռք չի տալիս բանվոր դասակարգի ղեկաւորացին, թույլ չի տալիս քաղաքական կուսակցութեաննրի ազատութեան և ուժի մեջ ե պահում կոմունիստների կուսակցութեան ներկա գեկավար զիրքը ԽՍՀՄ-ում: Ընդամին քննադատների այդ խումբը գտնում ե, վոր ԽՍՀՄ-ում կուսակցութեաննրի ազատութեան բացակայութեանը դեմոկրատիզմի հիմքերի խախտման նշան ե:

Յես պետք ե խոստովանեմ, վոր նոր Սահմանադրութեան նախագիծն իրոք ուժի մեջ ե պահում բանվոր դասակարգի ղեկաւորացի ուժիմը, ինչպես նաև անփոփոխ ե թողնում կոմունիստական կուսակցութեան ներկա գեկավար զիրքը ԽՍՀՄ-ում: (Բուռն ծափահարություններ): Յեթե հարգելի քննադատները դա Սահմանադրութեան նախագիծի թերութեանն են համարում, ապա կարելի յե միայն ափսոսալ այդ մասին: Իսկ մենք, բոլքեկներս, դա համարում ենք

Սահմանադրութեան նախագիծի արժանիքը: (Բուռն ծափահարություններ):

Ինչ վերաբերում ե սարբեր քաղաքական կուսակցութեաննրի ազատութեանը, ապա այստեղ մենք մի քիչ այլ հայացքներ ենք պաշտպանում: Կուսակցութեանը դասակարգի մի մասն ե, նրա ստաջավոր մասը: Մի քանի կուսակցութեաններ, նշանակում ե՝ նաև կուսակցութեաննրի ազատութեան, կարող են դոյութեան ունենալ միմիայն այնպիսի հասարակութեան մեջ, վորտեղ կան հակամարտ դասակարգեր, վորոնց շահերը թշնամական են ու անհաշտ, վորտեղ կան, սակեք, կապիտալիստներ ու բանվորներ, կալվածատերեր ու գյուղացիներ, կուլակներ ու չքավորութեան և այլն: Բայց ԽՍՀՄ-ում չկան այլևս այնպիսի դասակարգեր, ինչպիսիք են կապիտալիստները, կալվածատերերը, կուլակները և այլն: ԽՍՀՄ-ում կա միայն յերկու դասակարգ՝ բանվորներն ու գյուղացիները, վորոնց շահերը վո՛չ միայն թշնամական չեն, այլ ընդհակառակը—բարեկամական են: Հետևաբար, ԽՍՀՄ-ում հոգ չկա մի քանի կուսակցութեանների դոյութեան համար, ուրեմն նշանակում ե՝ նաև այդ կուսակցութեաննրի ազատութեան համար: ԽՍՀՄ-ում հոգ կա միայն մի կուսակցութեան՝ կոմունիստական կուսակցութեան համար: ԽՍՀՄ-ում կարող ե դոյութեան ունենալ միայն մի կուսակցութեան—կոմունիստների կուսակցութեանը, վորը խիզախորեն և մինչև վերջը պաշտպանում ե բանվորներին ու գյուղացիներին շահերը: Իսկ վոր նա վաս չի պաշտպանում այդ դասակարգերի շահերը, սրանում հաղիվ թե

վորեն տարակույս լինի: (Բուռն ծափահարություններ):

Խոսում են դեմոկրատիայի մասին: Բայց ի՞նչ բան է դեմոկրատիան: Դեմոկրատիան կապիտալիստական յեթկերներում, վորանդ կան հակամարտ դասակարգեր, վերջին հաշվով դեմոկրատիա չէ ուժեղների համար, դեմոկրատիա չէ ունևոր փոքրամասնության համար: Դեմոկրատիան ԽՍՀՄ-ում, ընդհակառակը, դեմոկրատիա չէ աշխատավորների համար, այսինքն՝ դեմոկրատիա չէ բոլորի համար: Բայց դրանից հետևում է, վոր դեմոկրատիզմի հիմքերը խախտվում են վո՛չ թե ԽՍՀ Միության նոր Սահմանադրության նախագծի, այլ բուրժուական սահմանադրությունների կողմից: Ահա թե ինչու յես կարծում եմ, վոր ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրությունը միակ մինչև վերջը դեմոկրատական սահմանադրությունն է աշխարհում:

Այսպես է բանը ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նախագծի բուրժուական քննադատության վերաբերմամբ:

Կ

ՈՒՂՂՈՒՄՆԵՐ ՅԵՎ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԾԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Անցնենք Սահմանադրության նախագծի շուրջը յեղած ուղղումների և լրացումների հարցին, վորոնք մտցված են քաղաքացիների կողմից նախագծի համաժողովրդական քննարկման ժամանակ:

Սահմանադրության նախագծի համաժողովրդական քննարկումը, ինչպես հայտնի չէ, բավական նշանակալից քանակությամբ ուղղումներ և լրացումներ տվեց: Դրանք բոլորը հրապարակված են խորհրդային մամուլում: Նկատի ունենալով ուղղումների մեծ բազմապահությունը և նրանց վոչ-միտեսակ արժեքը, հարկ կլինեք, իմ կարծիքով, բաժանել դրանք յերեք կատեգորիայի:

Առաջին կատեգորիայի ուղղումների տարրերիչ գիծն այն է, վոր դրանք խոսում են վո՛չ թե Սահմանադրության հարցերի մասին, այլ ապագա որենադրական մարմինների ընթացիկ որենադրական աշխատանքի հարցերի մասին: Ապահովագրման առանձին հարցեր, կոլտնտեսային շինարարության մի քանի հարցեր, արդյունաբերական շինարարության մի քանի հարցեր, ֆինանսական գործի հարցեր, —սրանք են այդ ուղղում-

ների թեմաները: Ինչպես յերևում է, այս ուղղումների հեղինակները չեն պարզել իրենց համար սահմանադրական հարցերի և ընթացիկ որենադրութեան հարցերի միջև յեղած տարբերութիւնը: Հենց այդ պատճառով էլ նրանք ջանք են դործ դնում Սահմանադրութեան մեջ խցկել, վորքան կարելի յի, շատ որենքներ, դործը տանելով այն ուղղութեամբ, վորպեսզի Սահմանադրութիւնը վերածվի որենքների հավաքածուի նրման մի բանի: Բայց Սահմանադրութիւնն որենքների հավաքածու չէ: Սահմանադրութիւնը հիմնական որենք է, և միմիայն հիմնական որենք: Սահմանադրութիւնը չի բացառում, այլ յենթադրում է ապագա որենադրական մարմինների ընթացիկ որենադրական աշխատանքը: Սահմանադրութիւնն իրավաբանական հիմք է տալիս այդպիսի մարմինների ապագա որենադրական գործունեութեան համար: Այս պատճառով այդ տեսակի ուղղումներն ու լրացումները, վորպես Սահմանադրութեան հետ ուղղակի առնչութիւն չունեցող, իմ կարծիքով, պետք է ուղղվեն յերկրի ապագա որենադրական մարմիններին:

Յերկրորդ կատեգորիային պետք է վերադրել այնպիսի ուղղումներն ու լրացումները, վորոնք վորձում են Սահմանադրութեան մեջ պատմական տեղեկանքների տարբեր մասնել կամ ղեկլարացիայի տարբեր այն մասին, ինչի վոր ղեռ չի հասել Խորհրդային իշխանութիւնը և ինչի վոր նա պետք է հասնի ապագայում: Նչել Սահմանադրութեան մեջ, թե ինչպիսի դժվարութիւններ են հաղթահարել յերկարատև տարիների ընթացքում կուսակցութիւնը, բանվոր դասակարգն ու բոլոր աշխատավորները սոցիալիզմի հաղթութեան հա-

մար մղվող կովում, մտանանչել Սահմանադրութեան մեջ խորհրդային շարժման վերջնական նպատակը, այն է՝ լիակատար կոմունիստական հասարակութեան կառուցումը, — սրանք են այդ ուղղումների թեմաները, վորոնք կրկնվում են զանազան վարիացիաներով: Յես կարծում եմ, վոր Սահմանադրութեան հետ ուղղակի առնչութիւն չունեցող այդպիսի ուղղումներն ու լրացումները նույնպես պետք է մի կողմ դրվեն: Սահմանադրութիւնը գրանցումն և որենադրական ամբողջողումն է այն նվաճումների, վորոնք արդեն ձեռք են բերված և ապահովված են: Յեթե մենք չենք ուղղում աղավաղել Սահմանադրութեան այս հիմնական բնույթը, մենք չպետք է այն լցնենք պատմական տեղեկանքներով անցյալի մասին կամ ղեկլարացիաներով ԽՍՀՄ-ի աշխատավորների ապագա նվաճումների մասին: Այդ գործի համար մենք ուրիշ ուղիներ և ուրիշ փաստաթղթեր ունենք:

Վերջապես, յերրորդ կատեգորիային պետք է վերադրել այնպիսի ուղղումներն ու լրացումները, վորոնք ուղղակի առնչութիւն ունեն Սահմանադրութեան նախագծի հետ:

Այս կատեգորիայի ուղղումների նշանակալից մասը խմբադրական բնույթ ունի: Այս պատճառով դրանք կարելի յիբ հանձնել ներկա Համադումարի Խմբադրական հանձնաժողովին, վորը, յես կարծում եմ, կատեգորի Համադումարը, հանձնարարելով նրան նոր Սահմանադրութեան տեքստի վերջնական խմբադրութիւնը սահմանելը:

Ինչ վերաբերում է յերրորդ կատեգորիայի մնացած ուղղումներին, ապա դրանք ավելի էյական նշանակու-

թյուն ունեն, և նրանց մասին, ըստիս, հարկ կլինի մի քանի խոսք ասել այստեղ:

1) Ամենից առաջ Սահմանադրութեան նախագծի առաջին հոդվածի վերաբերյալ ուղղումների մասին: Կա չորս ուղղում: Վրժանք առաջարկում են «բանվորների և գյուղացիների պետութուն» բառերի փոխարեն ասել՝ «աշխատավորների պետութուն»: Ուրիշներն առաջարկում են «բանվորների և գյուղացիների պետութուն» բառերին ավելացնել՝ «և աշխատավոր ինտելիգենցիայի»: Յերրորդներն առաջարկում են «բանվորների և գյուղացիների պետութուն» բառերի փոխարեն ասել՝ «ԽՍՀՄ-ի տերիտորիայում բնակվող բոլոր ռասաների և ազգութունների պետութուն»: Չարրորդներն առաջարկում են «գյուղացիների» բառը փոխարինել՝ «կոլանտեսականների» բառով կամ՝ «սոցիալիստական հողագործութեան աշխատավորների» բառերով:

Հարկ կա՞ արդյոք ընդունել այս ուղղումները: Յե՞ս կարծում եմ, վոր հարկ չկա:

Ինչի՞ մասին ե խոսում Սահմանադրութեան նախագծի առաջին հոդվածը: Նա խոսում է խորհրդային հասարակութեան դասակարգային կազմի մասին: Կարո՞ղ ենք արդյոք մենք, մարքսիստներս, զանց առնել Սահմանադրութեան մեջ մեր հասարակութեան դասակարգային կազմի հարցը: Վո՞չ, չենք կարող: Խորհրդային հասարակութունը բաղկացած է, ինչպես հայտնի յե, յերկու դասակարգերից, բանվորներից ու գյուղացիներից: Սահմանադրութեան նախագծի առաջին հոդվածը չենց որս մասին ել խոսում է: Հետևաբար, Սահմանադրութեան նախագծի առաջին հոդվածը ճիշտ է ար-

տացույում մեր հասարակութեան դասակարգային կազմը: Կարող են հարցնել՝ իսկ աշխատավոր ինտելիգենցիա՞ն: Ինտելիգենցիան յերբեք դասակարգ չի յեզել և չի կարող լինել, — նա յեզել ե ե մ'նում ե միջնախավ, վոր իր անդամներին հավաքակում ե հասարակութեան բոլոր դասակարգերից: Հին ժամանակ ինտելիգենցիան իր անդամներին հավաքակում իր ազնվականներից, բուրժուազիայից, մասամբ գյուղացիներից և միայն ամենամանչան չախով բանվորներից: Մեր խորհրդային ժամանակում ինտելիգենցիան իր անդամներին հավաքակում է գլխավորապես բանվորներից ու գյուղացիներից: Բայց ինչպես ել վոր նա հավաքակվի և ինչ բնույթ ել վոր կրի, ինտելիգենցիան այնուամենայնիվ միջնախավ է և վոչ թե դասակարգ:

Ձի՞ դիպչում արդյոք այս հանգամանքն աշխատավոր ինտելիգենցիայի իրավունքներին: Ամենեի՞ն: Սահմանադրութեան նախագծի առաջին հոդվածը խոսում է վո՞չ թե խորհրդային հասարակութեան տարբեր շերտերի իրավունքների մասին, այլ այդ հասարակութեան դասակարգային կազմի մասին: Խորհրդային հասարակութեան տարբեր շերտերի իրավունքների մասին, այդ թվում՝ աշխատավոր ինտելիգենցիայի իրավունքների մասին, խոսվում է գլխավորապես Սահմանադրութեան նախագծի աստերորդ և տասնմեկերորդ գլուխներում: Այդ գլուխներից պարզ յերևում է, վոր բանվորները, գյուղացիները և աշխատավոր ինտելիգենցիան միանգամայն իրավահավասար են յերկրի տնտեսական, քաղաքական, հասարակական և կուլտուրական կյանքի բոլոր վոլորտներում: Հետևաբար, աշխատավոր ինտելիգենցիայի իրավունքներին դիպչելու մասին խոսք անդամ չի կարող լինել:

Նույն բանը պետք է տեսլ ԽՍՀՄ-ի կազմի մեջ մտնող ազգերի և ռասաների մասին: Մահմանադրութեան նախագծի յերկրորդ գլխում արդեն ասված է, Վոր ԽՍՀՄ-ն իրավահավասար ազգերի ազատ միութեան է: Արժե՞ արդյոք կրկնել այդ Փորձուլան Մահմանադրութեան նախագծի առաջին հոդվածում, Վորը խոսում է Վո՛չ թե խորհրդային հասարակութեան ազգային կազմի, այլ նրա դասակարգային կազմի մասին: Պարզ է, Վոր չարժե: Ինչ վերաբերում է ԽՍՀՄ-ի կազմի մեջ մտնող ազգերի և ռասաների իրավունքներին, ապա դրանց մասին խոսվում է Մահմանադրութեան նախագծի յերկրորդ, տասերորդ և տասնմեկերորդ գլուխներում: Այդ գլուխներից պարզ յերևում է, Վոր ԽՍՀՄ-ի ազգերն ու ռասաները միատեսակ իրավունքներ են վայելում յերկրի տնտեսական, քաղաքական, հասարակական ու կուլտուրական կյանքի բոլոր վորտներում: Հետևաբար, խոսք անգամ չի կարող լինել ազգային իրավունքներին դիպչելու մասին:

Նմանապես սխալ կլիներ «գյուղացի» բառը փոխարինել «կոլտնտեսական» բառով, կամ «սոցիալիստական հոդագործութեան աշխատավոր» բառերով: Նախ՝ գյուղացիների մեջ, բացի կոլտնտեսականներից, կան դեռևս մի միլիոնից ավելի Վոչ-կոլտնտեսականների տնտեսութեաններ: Ի՞նչպես վարվել նրանց հետ: Արդյոք այդ ուղղման հեղինակները չե՞ն մտածում հաշվից դուրս գցել նրանց: Այդ խելացի չեր լինի: Յերկրորդ՝ յեթե գյուղացիների մեծամասնութեանն սխալ է կոլտնտեսային տնտեսութեան վարել, ապա այդ դեռ չի նշանակում, Վոր նա դադարել է գյուղացիութեան լինելուց, Վոր նա չունի այլևս իր անձնական տնտեսութեան

ներ, սեփական բակը և այլն: Յերրորդ՝ այն ժամանակ կարիք կլիներ «բանվոր» բառը նույնպես փոխարինել «սոցիալիստական արդյունաբերութեան աշխատավոր» բառերով, Վորը, սակայն, ուղղման հեղինակները, չգիտես ինչ պատճառով, չեն ստաջարկում: Վերջապես, մի՞ թե մեզ մոտ արդեն անհետացել են բանվորների դասակարգը և գյուղացիների դասակարգը: Իսկ յեթե նրանք չեն անհետացել, ապա արժե՞, արդյոք, ջնջել բառարանից նրանց համար սահմանված անունները: Ուղղման հեղինակներն, ըստ յերեութին, աչքի առաջ ունեն Վո՛չ թե ներկա, այլ սպազա հասարակութեանը, յերբ այլևս դասակարգեր չեն լինի և յերբ բանվորներն ու գյուղացիները կվերածվեն միասնական կոմունիստական հասարակութեան աշխատավորների: Հետևաբար, նրանք բացահայտքեն առաջ են վազում: Իայց Մահմանադրութեանը կազմելիս պետք է յելնել Վո՛չ թե աղազայից, այլ ներկայից, նրանից, ինչ Վոր արդեն կա: Մահմանադրութեանը չի կարող և չպետք է առաջ վազի:

2) Այնուհետև դալիս է Մահմանադրութեան նախագծի տասնյոթերորդ հոդվածի վերաբերյալ ուղղումը: Ուղղումն այն է, Վոր առաջարկում են Մահմանադրութեան նախագծից բոլորովին դուրս գցել տասնյոթերորդ հոդվածը, Վորը խոսում է Միութեանական հանրապետութեանների համար ԽՍՀՄ-ից ազատքեն դուրս դալու իրավունք պահպանելու մասին: Յեռ կարծում եմ, Վոր այդ առաջարկը ճիշտ չէ, ուստի և չպետք է ընդունվի Համագումարի կողմից: ԽՍՀՄ-ն իրավահավասար Միութեանական հանրապետութեանների սղատակամ միութեան է: Մահմանադրութեան

նից հանել ԽՍՀՄ-ից ազատորեն դուրս գալու իրավունք-
քի վերաբերյալ հոգվածը, նշանակում է խախտել այդ
Միության կամավոր բնույթը: Կարո՞ղ ենք մենք դե-
մել այդ քայլին: Յես կարծում եմ, վոր մենք չենք կա-
րող և չպետք է դիմենք այդ քայլին: Ասում են, վոր
ԽՍՀՄ-ում չկա վոչ մի հանրապետութուն, վորը ցան-
կանար դուրս գալ ԽՍՀՄ-ի կազմից, վոր այդ նկա-
տառումով աասնյութերորդ հոգվածը գործնական նշա-
նակութուն չունի: Վոր մեզ մոտ չկա վոչ մի հանրա-
պետութուն, վորը ցանկանար դուրս գալ ԽՍՀՄ-ի
կազմից, այդ, իհարկե, ճիշտ է: Բայց դրանից բնաւ
չի հետևում, վոր մենք Սահմանադրության մեջ չպետք
է Փիքացիայի յենթարկենք Միութենական հանրապե-
տությունների իրավունքը՝ ազատորեն դուրս գալու
ԽՍՀՄ-ից: ԽՍՀՄ-ում չկա նաև այնպիսի Միութենա-
կան հանրապետութուն, վորը ցանկանար ճնշել մի այլ
Միութենական հանրապետության: Բայց դրանից բե-
նավ չի հետևում, վոր ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրությունից
պետք է դուրս հանվի Միութենական հանրապետու-
թյունների իրավունքների հավասարության մասին խո-
սող հոգվածը:

3) Ապա առաջարկ կա՝ Սահմանադրության նախա-
գծի յերկրորդ գլուխը լրացնել մի նոր հոգվածով, վո-
րի բովանդակութունն այն է, թե այստեղ խորհրդա-
յին սոցիալիստական հանրապետությունները, տնտե-
սական և կուլտուրական զարգացման համադաստասիան
մակարդակի հասնելիս, կարող են վերափոխվել միու-
թենական խորհրդային սոցիալիստական հանրապետու-
թյունների: Կարելի՞ յե արդյոք ընդունել այդ առա-
ջարկը: Յես կարծում եմ, վոր չպետք է ընդունել այն:

Այն ճիշտ չէ վո՛չ միայն իր բովանդակությամբ, այլև
իր սրտածառարանություններով: Չի կարելի այստեղ
հանրապետությունների փոխադրումը միութենական
հանրապետությունների կարգը՝ սրտածառարանել նրանց
տնտեսական ու կուլտուրական հաստունությամբ, ինչ-
պես նաև չի կարելի այս կամ այն հանրապետությունն
այստեղ հանրապետությունների ցուցակում թողնելը
սրտածառարանել նրա տնտեսական և կուլտուրական
հետամնացությամբ: Դա կլինի վոչ մարքսիստական,
վոչ լենինյան մոտեցում: Որինակ, Թաթարական Հան-
րապետությունն այստեղ է մնում, իսկ Ղազախական
Հանրապետությունը դառնում է միութենական, բայց
այդ դեռ չի նշանակում, վոր Ղազախական Հանրապե-
տությունը կուլտուրական ու տնտեսական զարգացման
տեսակետից այլևի բարձր է կանգնած, քան Թաթա-
րական Հանրապետությունը: Բոլորովին ընդհակառա-
կը: Նույնը կարելի յե ստել նաև, որինակ, Մերձվոլ-
դյան Գերմանացիների Այստեղ Հանրապետության և
Կիրգիզական Միութենական Հանրապետության մա-
սին, վորոնցից առաջինը կուլտուրական ու տնտեսա-
կան տեսակետից այլևի բարձր է, քան յերկրորդը, թե-
պետե մնում է այստեղ հանրապետություն:

Վորո՞նք են այն հատկանիշները, վորոնց առկա-
յությունը հիմք է տալիս այստեղ հանրապետու-
թյունները միութենական հանրապետությունների
կարգը փոխադրելու:

Դրանք, այդ հատկանիշները, յերեք են:
Նախ՝ անհրաժեշտ է, վոր հանրապետությունը
ծայրերկրային լինի, ամեն կողմից չըջապատված չլի-
նի ԽՍՀՄ-ի տերիտորիայով: Ինչո՞ւ: Վորովհետե կե-

Թե Միութենական Հանրապետութեանն իրավունք և վերապահվում գուրս գալու ԽՍՀ Միությունից, ապա անհրաժեշտ և, վոր Միութենական դարձած այդ հանրապետութեանը հնարավորութեան ունենա արամբարանորեն ու փաստորեն հարց դնել իր գուրս գալու մասին ԽՍՀՄ-ից: Իսկ այդպիսի հարց կարող և դնել միմիայն այնպիսի հանրապետութեան, վորը, ստենք, սահմանակից և վորեւ փաստութեան և, հետեւորար, ամեն կողմից չըջապատված չէ ԽՍՀՄ-ի անբխտորիայով: Իհարկե, մեզ մոտ չկան այնպիսի հանրապետութեաններ, վորոնք փաստորեն հարց դնելին ԽՍՀ Միութեանից գուրս գալու մասին: Բայց քանի վոր Միութենական հանրապետութեանն իրավունք և վերապահվում գուրս գալու ԽՍՀՄ-ից, ապա հարկավոր և գործն այնպես դնել, վոր այդ իրավունքը դատարկ և անիմաստ թղթի կտոր չգտնա: Վերցնենք, որինակ, Բաշկիրական կամ Թաթարական Հանրապետութեանը: Յենթադրենք, թե այդ ամտոնոմ հանրապետութեաններն անց ենք կացրել միութենական հանրապետութեաններին կարգը: Կկարողանայի՞ն արդյոք նրանք արամբարանորեն կամ փաստորեն հարց դնել իրենց գուրս գալու մասին ԽՍՀՄ-ից: Վո՛չ, չեյին կարողանա: Ինչո՞ւ: Վորովհետեւ նրանք բոլոր կողմերից չըջապատված են խորհրդային հանրապետութեաններով ու մարդերով և նրանք, իսկապես ասած, տեղ չունեն ԽՍՀՄ-ի կազմից գուրս գալու: (Լեդիանուր ծիծաղ, ծափահարութեաններ): Այդ պատճառով ևլ այդպիսի հանրապետութեանները միութենական հանրապետութեաններին կարգն անցկացնելը սխալ կլիներ:

Յերկրորդ, անհրաժեշտ և, վորպեսզի այն ազգու-

թյունը, վոր խորհրդային հանրապետութեանն իր անունն և տվել, թիչ թե՛ շատ կոմպակտ մեծամասնութեան ներկայացնի հանրապետութեան մեջ: Վերցնենք, որինակ, Ղրիմի Ավտոնոմ Հանրապետութեանը: Նա ծայրամասային հանրապետութեան և, բայց Ղրիմի թաթարները մեծամասնութեան չունեն այդ հանրապետութեան մեջ, ընդհակառակը, նրանք այնտեղ փոքրամասնութեան են ներկայացնում: Հետեւորար, սխալ և անարամբարանական կլիներ Ղրիմի հանրապետութեանը միութենական հանրապետութեաններին կարգն անցկացնել:

Յերրորդ, անհրաժեշտ և, վորպեսզի հանրապետութեանը շատ ևլ փոքր չլինի իր բնակչութեան քանակութեան իմաստով, վորպեսզի նա, ստենք, ունենա վոչ պակաս, այլ գոնե մի միլիոնից ավելի բնակչութեան: Ինչո՞ւ: Վորովհետեւ սխալ կլիներ յենթադրել, թե մանր խորհրդային հանրապետութեանը, վոր բնակչութեան նվազագույն քանակութեան և աննշան բանակ ունի, կարող կլիներ պետական անկախ դոյութեան հույս ունենալ: Հազիվ թե կարելի յե կասկածել այն մասին, վոր իմպերիալիստական զիշատիչներն իսկույն ևեթ իրենց ձեռքը կզցեյին այն:

Յես կարծում եմ, վոր առանց այս յերեք որյեկտիվ հատկանիշներին առկայութեան, սխալ կլիներ ներկապատմական մոմենտում հարց դնել այս կամ այն ավտոնոմ հանրապետութեանը միութենական հանրապետութեաններին կարգն անցկացնելու մասին:

4) Այնուհետեւ առաջարկում են 22-րդ, 23-րդ, 24-րդ, 25-րդ, 26-րդ, 27-րդ, 28-րդ և 29-րդ հոդվածներում ջնջել միութենական հանրապետութեաններին

վարչական-տերիտորիալ բաժանման մանրամասն թը-
վարկումը յերկիրներին և մարզերին: Յես կարծում եմ,
վոր այդ առաջարկությունը նույնպես անընդունելի չե:
ԽՍՀՄ-ում կան մարդիկ, վորոնք պատրաստ են մեծ
սիրով և անխոնջ կերպով ձեռք-փոխել յերկիրներն ու
մարզերը, դրանով խոնհաշիտություն և անվստա-
հություն մտցնելով աշխատանքի մեջ: Սահմանա-
դրության նախադիժն այդ մարդկանց համար սանձ է
ստեղծում: Յեվ այդ շատ լավ է, վորովհետև այս-
տեղ, ինչպես և շատ ուրիշ բաներում, մեզ մոտ պա-
հանջվում է վստահության մթնոլորտ, պահանջվում
է կայունություն, պարզություն:

5) Հինգերորդ ուղղումը վերաբերում է ՅՅ-րդ հոդ-
վածին: Աննպատակահարմար են համարում յերկու
պալատների ստեղծումը և առաջարկում են վոչնչացնել
Ազգությունների Խորհուրդը: Յես կարծում եմ, վոր
այդ ուղղումը նույնպես ճիշտ չէ: Միապալատային
սխտեմն ավելի լավ կլիներ, քան յերկպալատայինը,
յեթե ԽՍՀՄ-ն միասնական ազգային պետություն ներ-
կայացներ: Բայց ԽՍՀՄ-ն միասնական ազգային պե-
տություն չէ: ԽՍՀՄ-ն, ինչպես հայտնի չէ, բազ-
մազգ պետություն է: Մեզ մոտ կա գերազույն մար-
մին, վորտեղ ներկայացված են ԽՍՀՄ-ի բոլոր աշխա-
տավորների ընդհանուր շահերը՝ անկախ նրանց ազ-
գությունից: Դա—Միության Խորհուրդն է: Բայց ԽՍՀ
Միության ազգությունները, բացի ընդհանուր շահե-
րից, ունեն նաև իրենց անանձին, յուրահատուկ շա-
հերը, վորոնք կապված են նրանց ազգային առանձնա-
հատկությունների հետ: Կարելի՞ չէ, որդյոք, արհա-
մարհել այդ յուրահատուկ շահերը: Վո՛չ, չի կարելի:

Պե՛տք է արդյոք հատուկ դերագույն մարմին, վորն
արտացոլեր հենց այդ յուրահատուկ շահերը: Անպայ-
ման պետք է: Կասկած չի կարող լինել, վոր առանց
այդպիսի մարմնի անհնարին կլիներ այնպիսի բազմազգ
պետությունը կառավարելը, ինչպիսին ԽՍՀՄ-ն է:
Այդպիսի մարմին է հանդիսանում յերկրորդ պալատը,
ԽՍՀՄ-ի Ազգությունների Խորհուրդը:

Մատնանշում են յեվրոպական և ամերիկական պե-
տությունների պառլամենտական պատմությունը, մատ-
նանշում են այն, վոր յերկպալատային սխտեմն
այդ յերկիրներում միայն միևուսներ է տվել, վոր
յերկրորդ պալատը սովորաբար այլապես չառնում
է ռեակցիայի կենտրոն և արգելակ առաջընթաց շարժ-
ման դեմ: Այս բոլորը ճիշտ է: Բայց դա տեղի չէ ու-
նենում այն պատճառով, վոր այդ յերկիրներում պա-
լատների միջև հավասարություն չկա: Ինչպես հայտնի
չէ, յերկրորդ պալատին հաճախ ավելի իրավունքներ
են տալիս, քան առաջինին, և, այնուհետև, վորպես
կանոն, յերկրորդ պալատը կազմակերպվում է վոչ-
դեմոկրատական ճանապարհով, հաճախ նրա անդամ-
ներին վերևից նշանակելու ճանապարհով: Անկասկած
է, վոր այդ միևուսները չեն լինի, յեթե հավասարու-
թյուն մտցնենք պալատների միջև և յերկրորդ պալա-
տը կազմակերպենք նույնպես դեմոկրատականորեն,
ինչպես և առաջինը:

6) Այնուհետև առաջարկում են Սահմանադրության
նախագծի մի լրացում, վորը պահանջում է յերկու պա-
լատների անդամների քանակի հավասարեցում: Յես
կարծում եմ, վոր այս առաջարկը կարելի կլիներ ըն-
դունել: Դա, իմ կարծիքով, տալիս է ակներև քաղա-

քահանայութեան, վորովհետև ընդգծում է սլաւա-
ների համաարութիւնը:

7) Այնուհետև դալիս է Սահմանադրութեան նախա-
գծի մի լրացում, վորի համաձայն առաջարկում է Ադ-
գութիւնների Խորհրդի, ինչպէս և Միութեան Խորհրդի
պատգամավորներին ընտրել ուղղակի ընտրութիւն-
ների միջոցով: Յետ կարծում եմ, վոր այս առաջարկը
նույնպէս կարելի կլինէր ընդունել: Ճիշտ է, դա կար-
ող է ընտրութիւնների ժամանակ վորոչ տեխնիկա-
կան անհարմարութիւններ ստեղծել: Բայց դրա վո-
խարեն նա կտա քաղաքական մեծ շահում, վորովհե-
տև նա պետք է բարձրացնի Ադգութիւնների Խոր-
հրդի հեղինակութիւնը:

8) Այնուհետև դալիս է 40-րդ հոդվածի լրացումը,
վորի համաձայն առաջարկում է Գերագույն Խորհրդի
Նախագահութեանն իրավունք վերապահել հրատարա-
կելու ժամանակավոր որենսդրական ակտեր: Յետ կար-
ծում եմ, վոր այս լրացումը ճիշտ չէ և Համագումարի
կողմից չպետք է ընդունվի: Հարկավոր է, վերջապէս,
վերջ դնել այն դրութեանը, յերբ որենսդրութիւն է
անում վո՛չ թէ վորեւէ մի մարմին, այլ մարմինների
մի ամբողջ շարք: Այդպիսի դրութիւնը հակասում է
որենքների կայունութեան սկզբունքին: Իսկ որենքների
կայունութիւնն այժմ մեզ պետք է ավելի, քան յեր-
բեւ: ԽՍՀՄ-ում որենսդիր իշխանութիւնը պետք է
իրականացվի միայն մի մարմնի, այն է՝ ԽՍՀՄ-ի Գե-
րագույն Խորհրդի կողմից:

9) Այնուհետև Սահմանադրութեան նախագծի 48-րդ
հոդվածի նկատմամբ առաջարկում են մի լրացում, վո-
րի համաձայն պահանջում են, վորպեսզի ԽՍՀ Միութե-

թեան Գերագույն Խորհրդի Նախագահութեան նախա-
գահն ընտրվի վո՛չ թէ ԽՍՀՄ-ի Գերագույն Խորհրդի,
այլ յերկրի ամբողջ բնակչութեան կողմից: Յետ կար-
ծում եմ, վոր այս լրացումը ճիշտ չէ, վորովհետև չի
համարդատասխանում մեր Սահմանադրութեան վոգու-
ն: Ըստ մեր Սահմանադրութեան սխեմի՝ ԽՍՀՄ-ում
չպետք է լինի ամբողջ բնակչութեան կողմից, Գերա-
գույն Խորհրդի հետ միահամալսար, ընտրվող միանձ-
նյա նախագահ, վորը կարողանար իրեն հակադրել Գե-
րագույն Խորհրդին: ԽՍՀՄ-ում Նախագահը կուրիալ
է, դա—Գերագույն Խորհրդի Նախագահութեանն է՝
ներառյալ նաև Գերագույն Խորհրդի Նախագահութեան
նախագահին, վորին ընտրում է վո՛չ թէ ամբողջ
բնակչութիւնը, այլ Գերագույն Խորհուրդը, և վորը
հաշվետու յէ Գերագույն Խորհրդին: Պատմութեան
փորձը ցույց է տալիս, վոր գերագույն մարմինների
այսպիսի կառուցումն ամենից ավելի դեմոկրատական
է, վորն ապահովում է յերկիրն անցանկալի պատահա-
կանութիւններից:

10) Այնուհետև դալիս է մի ուղղում նույն այդ
48-րդ հոդվածի նկատմամբ: Իսկապէս է. ավելացնել
ԽՍՀՄ-ի Գերագույն Խորհրդի Նախագահութեան նա-
խագահի տեղակալների քանակը մինչև 11, այն հաշ-
վով, վորպեսզի յուրաքանչյուր Միութեանական հանրա-
պետութիւնից մի տեղակալ լինի: Յետ կարծում եմ,
վոր այս ուղղումը կարելի կլինէր ընդունել, վորով-
հետև դա լավացնում է գործը և կարող է միայն ամ-
բարեղել ԽՍՀՄ-ի Գերագույն Խորհրդի Նախագահու-
թեան հեղինակութիւնը:

11) Այնուհետև դալիս է ուղղում 77-րդ հոդվածի

վերաբերյալ: Դա պահանջում է հազմակերպել մի նոր համամիութենական ժողովրդական կոմիտարիատ՝ Պաշտպանության Արդյունաբերության Ժողկոմատ: Յես կարծում եմ, վոր այս ուղղումը նույնպես հարկավոր է ընդունել (ծափահարություններ), վորովհետև հասել է ժամանակն այն բանի համար, վոր առանձնացնենք մեր պաշտպանության արդյունաբերությունը և համապատասխան ժողկոմատային ձևավորում տանք նրան: Ինձ թվում է, վոր դա միայն կարող է բարելավել մեր յերկրի պաշտպանության գործը:

12) Այնուհետև զայիս է Սահմանադրության նախագծի 124-րդ հոդվածի վերաբերյալ մի ուղղում, վորը պահանջում է փոփոխել այդ հոդվածն այն ուղղությամբ, վորպեսզի արգելի կրոնական ծեսերի կատարումը: Յես կարծում եմ, վոր այս ուղղումը հարկավոր է մերժել, վորպես մեր Սահմանադրության վուրեն չհամապատասխանող:

13) Վերջապես դարձյալ մեկ ուղղում, վորն ավելի կամ պակաս եյական բնույթ ունի: Յես խոսում եմ Սահմանադրության նախագծի 135-րդ հոդվածի վերաբերյալ ուղղման մասին: Այդ ուղղումն առաջարկում է ընտրական իրավունքներից զրկել պաշտամունքի սպասավորներին, նախկին սպիտակ-զվարդիականներին, բոլոր այն նախկին մարզկանց ու անձնավորություններին, վորոնք հանրագուտ աշխատանքով չեն զբաղվում, կամ թե, համենայն դեպս, — սահմանափակել այդ կատեգորիայի անձնավորությունների ընտրական իրավունքները, տալով նրանց միայն ընտրելու, բայց վոչ ընտրվելու իրավունք: Յես կարծում եմ, վոր այս ուղղումը նույնպես պետք է մերժվի:

Սորհրդային իշխանությունը վոչ — աշխատավորական և շահագործող տարրերին ընտրական իրավունքներից զրկել է վոչ թե հավիտենապես, այլ ժամանակավորապես, մինչև վորոչ ժամանակաշրջան: Կար ժամանակ, յերբ այդ տարրերը բացահայտ պատերազմ էյին մղում ժողովրդի դեմ և հակագործում էյին խորհրդային ուրենքներին: Նրանց ընտրական իրավունքից զրկելու վերաբերյալ խորհրդային ուրենքը Սորհրդային իշխանության պատասխանն էր այդ հակագործությանը: Այդ շրջանից ընդ ժամանակ չի անցել: Անցած ժամանակաշրջանում մենք հասանք այն բանին, վոր շահագործող դասակարգերը վունչացված են, իսկ Սորհրդային իշխանությունը դարձել է անհաղթելի ուժ: Արդյոք չի՞ հասել ժամանակը վերանայելու այդ օրենքը: Յես կարծում եմ, վոր ժամանակը հասել է: Ասում են, թե դա վաանգավոր է, քանի վոր յերկրի գերագույն մարմինների մեջ կարող են սողսակել Սորհրդային իշխանությանը թշնամի տարրեր, նախկին սպիտակ-զվարդիականներից, կուլակներից, տերտերներից վոմանք և այլն: Բայց իսկապես այստեղ ի՞նչ կա վախենալու: Գայլերից վախեցողն անտառ չպետք է գնա: (Ուրախ աշխուժություն դախլիճում, բուռն ծափահարություններ): Նախ՝ Սորհրդային իշխանությանը թշնամի յեն վոչ բոլոր նախկին կուլակները, սպիտակ-զվարդիականները կամ տերտերները: Յերկրորդ՝ յեթե ժողովուրդը տեղ-տեղ թշնամի մարդիկ ընտրի էլ, ապա այդ կնշանակի, վոր մեր ազիտացիոն աշխատանքը չափից դուրս վատ է զբված և վոր մենք լիովին արժանի էյինք այդպիսի խայտառակության: Իսկ յեթե մեր ազիտացիոն աշխատանքը բոլշևիկորեն

ընթացում, ապա ժողովուրդը չի թողնի, վոր իր գերազույն մարմինների մեջ թշնամի մարդիկ մտնեն: Նշանակում է՝ հարկավոր և աշխատել և վոչ թե նվազ (բուռն ծախսահարուժյուններ), հարկավոր և աշխատել և վոչ թե սպասել, վոր ամեն ինչ արամագրվի պատրաստի ձևով վարչական կարգադրությունների կարգով: Լենինը դեռ 1919 թվին ասում էր, վոր հետո չե այն ժամանակը, յերբ Խորհրդային իշխանությունն ոգտակար կհամարի մտցնելու ընդհանուր ընտրական իրավունք՝ առանց վորևե սահմանափակման: Ուշագրություն դարձրեք՝ առանց վորևե սահմանափակման: Այդ նա ասել է այն ժամանակ, յերբ ոտարերկրյա ռազմական ինտերվենցիան դեռ վերացված չէր, իսկ մեր արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը սոսկալի դրության մեջ էին դանվում: Այդ ժամանակից իվեր անցել է արդեն 17 տարի: Ժամանակը չէ՞ արդյոք, ընկերներ, կատարելու Լենինի ցուցումը: Յես կարծում եմ, վոր ժամանակն է:

Ահա թե ինչ էր ասում Լենինը 1919 թվին «ՌԿ (բ) Կ ծրագրի նախագիծ» իր աշխատության մեջ: Թույլ տվեք կարդալ:

«Անցողիկ պատմական կարիքները սխալ կերպով ընդհանրացնելուց խուսափելու համար՝ ՌԿ (բ) Կ պետք է պարզարանի աշխատավոր մասսաներին, վոր քաղաքացիներին մի մասին ընտրական իրավունքներից զրկելը Խորհրդային հանրապետության մեջ բնավ չի վերաբերում, — ինչպես այդ լինում էր բուրժուա-դեմոկրատական հանրապետությունների մեծամասնության մեջ, — ցմահ իրավազուրկ հայտարարվող վորոշ կարգի քաղա-

քացիներին, այլ վերաբերում է միայն շահագործողներին, միայն նրանց, ովքեր՝ հակառակ սոցիալիստական Խորհրդային հանրապետության հիմնական որենքներին, համառոտ են իրենց շահագործական դրության պաշտպանության գործում, կապիտալիստական հարաբերությունների պահպանման գործում: Հետևաբար, Խորհրդային հանրապետության մեջ, մեկ կողմից, սոցիալիզմի որավոր ամբապնդվելու և շահագործող մնալու կամ կապիտալիստական հարաբերությունները պահպանելու որչեիտիվ հնարավորություն ունեցող մարդկանց թիվը որավոր կրճատվելու հետ միասին ինքնին պակասում է ընտրական իրավունքից զրկվողներին տոկոսը: Այդ տոկոսը Ռուսաստանում այժմ հազիվ թե յերկու-յերեք տոկոսից ավելի լինի: Մյուս կողմից, արտաքին հարձակումը դարերեցնելը և եքսպրոպրիատորների եքսպրոպրիացիան ավարտելն ամենամոտիկ ապագայում կարող է, վորոշ պայմաններում, ստեղծել այնպիսի դրություն, յերբ պրոլետարական պետական իշխանությունը կընարի շահագործողների դիմաց դրության ճշման այլ յեղանակներ և կմացնի ընդհանուր ընտրական իրավունք՝ առանց վորևե սահմանափակման»: (Լենին, հատոր XXIV, էջ 94, Կուսհրատի հրատարակություն, 1935 թ.):

Թվում է, թե պարզ է:

Այսպես է գործը ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրության նախագծի շուրջն արված ուղղումների և լրացումներին կատմամբ:

ԽԱՅՄ-Ի ՆՈՐ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒՅՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒՅՑՈՒՆԸ

Դատելով համարյա հինգ ամիս տևող համաժողովրդական քննարկման արդյունքներէց, կարելի յետն թաղրել, վոր Սահմանադրութեան նախագիծը համաձայնութեան կգտնի ներկա Համադումարի կողմից: (Բուռն ծափահարութիւններ, վորոնք փոխարկվում են ու վաղիայի: Դառնիք վորտի յետ կանգնում):

Մի քանի օրից Խորհրդային Միութեանը կունենա նոր, ծավալուն սոցիալիստական դեմոկրատիզմի սկզբունքների վրա կառուցված սոցիալիստական Սահմանադրութեան:

Դա կլինի մի պատմական փաստաթուղթ, վորը պարզ ու սեղմ, համարյա արձանագրական վոճով, կխոսի ԽՍՀՄ-ում սոցիալիզմի տարած հաղթութեան փաստերի մասին, կապիտալիստական ստրկութեանից ԽՍՀՄ-ի աշխատավորների ազատագրման փաստերի մասին, ԽՍՀՄ-ում ծավալուն, մինչև վերջը հետևողական դեմոկրատիայի հաղթութեան փաստերի մասին:

Դա կլինի մի փաստաթուղթ, վորը կլկայի, թե այն, ինչ մասին յերազել են և շարունակում են յերաշել միլիոնավոր ազնիվ մարդիկ կապիտալիստական յերկիրներում,—արդեն իրականացվել և ԽՍՀՄ-ում: (Բուռն ծափահարութիւններ):

Դա կլինի մի փաստաթուղթ, վորը կլկայի, թե այն, ինչ վոր իրականացված և ԽՍՀՄ-ում, լիովին կարող և իրականացվել նաև մյուս յերկիրներում: (Բուռն ծափահարութիւններ):

Իսկ զբանից հետևում և, վոր ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրութեան միջադրային նշանակութեանը հաղիվ թե կարելի լինի գերազնահատել:

Այժմ, յերբ Ֆաշիզմի սղտոր ալիքը լուսանք և թափում բանվոր զասակարգի սոցիալիստական շարժման վրա և ցեխի հետ և խառնում քաղաքակիրթ աշխարհի լավագույն մարդկանց դեմոկրատական ճրգտումները, ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրութեանը մի մեղադրական ահտ կլինի Ֆաշիզմի դեմ, մի ահտ, վորն ասում և, թե սոցիալիզմը և դեմոկրատիան անպարտելի յեն: (Ծափահարութիւններ): ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրութեանը բարոյական սղնութեան և իրական ոժանդակութեան կլինի բոլոր նրանց համար, ովքեր այժմ կռիվ են մղում Ֆաշիստական բարբարոսութեան դեմ: (Բուռն ծափահարութիւններ):

Ե՛լ ավելի մեծ նշանակութեան ունի ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրութեանը ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների համար: Յեթե կապիտալիստական յերկիրների ժողովուրդներին համար ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրութեանը կունենա գործողութեանների ծրագրի նշանակութեան, ապա ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների համար նա ունի իրենց սպաքարի հանրագումարի նշանակութեան, մարդկութեան ազատագրման ճակատում նրանց տարած հաղթութեանների հանրագումարի նշանակութեան: Վորպես արդյունք սպաքարի ու զրկանքների անցած ուղու՝ հաճելի ու բերկրալի յետ ունենալ իր սեփական Սահմանադրու-

Թյունը, վորը խոսում է մեր հաղթությունների պատու-
ների մասին: Հաճելի ու բերկրալի յե գիտենալ, թե ին-
չի համար են մարտնչել մեր մարզիկ և ինչպես են ձեռք
բերել նրանք համաշխարհային-պատմական հաղթու-
թյունը: Հաճելի և բերկրալի յե գիտենալ, վոր մեր
մարդկանց առատորեն թափած արյունը ապարդյուն չի
անցել, վոր այդ արյունն իր արդյունքներն է տվել:
(Յերկարատև ծափահարություններ): Դա հոգեպես
զինում է մեր բանվոր դասակարգին, մեր դյուղացիու-
թյանը, մեր աշխատավոր ինտելիգենցիային: Դա առաջ
է շարժում և բարձրացնում է որինական հպարտու-
թյան զգացմունքը: Դա ամրապնդում է հավատը դեպի
մեր ուժերը և մորիլիզացիայի յե յենթարկում նոր
պայքարի՝ կոմունիզմի նորանոր հաղթություններ
նվաճելու համար: (Բուռն ովացիա: Ամբողջ դահլիճը
վոտի յե կանգնում: Վորտալից «ուռա»: Ընդհանուր
բացականչություններ՝ «Կեցցե՛ ընկեր Ստալինը»: Հա-
մագումարը հոտնկայս յերգում է «Ինտերնացիոնալը»:
«Ինտերնացիոնալը» յերգելուց հետո ովացիան վերըս-
կրսվում է: Բացականչություններ՝ «Ուռա՛», «Կեցցե՛
մեր առաջնորդ ընկեր Ստալինը»):

ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
(Հիմնական Որենքը)

Վ Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ
9-ՐԴ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ (ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՐԵՆՔԻ)
ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵ-
ՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ 9-ՐԴ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ
Վ Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ Ե՛

ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՐ-
ՐԵՆՔԸ)՝ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԶՈՂՈՎԷ
ՆԵՐԿԱՅՈՒՄԸ ԽՐԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ:

ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՆՍԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Յերևան

23 մարտի 1937 Ք.

Վ Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ
ԳՐԴ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ ԳՐԴ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ Վ Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ Ե՛

ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԵԼ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԿՈՄԻՏԵՅԻՆ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՆՈՐ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ, ՄՇԱԿԵԼ ՅԵՎ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԻՆՁՊԵՍ ՅԵՎ ՍԱՀՄԱՆԵԼ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԸ:

ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Յերևան
23 մարտի 1937 թ.

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
(Հիմնական Որենքը)**

ԳԼՈՒԽ I

ՀԱՍՏԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾԳԸ

ՀՈԴՎԱԾ 1. Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը բանվորների և գյուղացիների սոցիալիստական պետություն է:

ՀՈԴՎԱԾ 2. Հայկական ԽՍՀ քաղաքական հիմքն են կազմում աշխատավորների պատգամավորների Խորհուրդները, վորոնք աճել ու ամրապնդվել են կալվածատերերի ու կապիտալիստների իշխանությունը տապալելու, հայ ժողովուրդը ուսական ցարիզմի և ուսական իմպերիալիստական բուրժուազիայի ազդեցիկ ճնշումից ազատագրելու, գաղնակցական ազգայնական հակահեղափոխությունը ջախջախելու և սրբիտարիալիստիկ կոտորածի նվաճելու հետևանքով:

ՀՈԴՎԱԾ 3. Ամբողջ իշխանությունը Հայկական ԽՍՀ-ում պատկանում է քաղաքի և գյուղի աշխատավորներին՝ հանձինս աշխատավորների պատգամավորների Խորհուրդների:

ՀՈԴՎԱԾ 4. Հայկական ԽՍՀ անտեսական հիմքն

են կազմում տնտեսութեան սոցիալիստական սխաւեմը
և արտադրութեան գործիքներէ ու միջոցներէ սոցիա-
լիստական սեփականութեանը, վորոնք հաստատուել են
տնտեսութեան կապիտալիստական սխաւեմի լիկվիդա-
ցիայի, արտադրութեան գործիքներէ ու միջոցներէ
մասնավոր սեփականութեան վերացման և մարդու կող-
մից մարդու շահագործումը վոչնչացնելու հետեան-
քով:

ՀՈԴՎԱԾ 5. Սոցիալիստական սեփականութեանը
Հայկական ԽՍՀ-ում ունի կամ պետական սեփականու-
թեան ձև (համաժողովրդական ունեցվածք), կամ կո-
ոպերատիվ-կոլտնտեսային սեփականութեան ձև (ա-
ռանձին կոլտնտեսութեաններէ սեփականութեան, կո-
ոպերատիվ միավորումների սեփականութեան):

ՀՈԴՎԱԾ 6. Հողը, նրա բնութեւնը, ջրերը, անտառ-
ները, գործարանները, ֆաբրիկաները, հանքահորերը,
հանքերը, յերկաթուղային, ջրային ու ողային տրանս-
պորտը, բանկերը, կապի միջոցները, պետութեան
կազմակերպած խոշոր դյուղատնտեսական ձեռնարկու-
թեանները (խորհրդային տնտեսութեանները, մեքե-
նատրակտորային կայանները և այլն), ինչպէս նաև
կոմունալ ձեռնարկութեանները և բնակարանային հիմ-
նական ֆոնդը քաղաքներում ու արդյունաբերական
վայրերում պետական սեփականութեան են, այսինքն՝
համաժողովրդական ունեցվածք:

ՀՈԴՎԱԾ 7. Կորտնտեսութեաններէ ու կոոպերա-
տիվ կազմակերպութեաններէ հանրային ձեռնարկու-
թեաններն իրենց կենդանի ու մեռյալ ինվենտարով,
կոլտնտեսութեաններէ և կոոպերատիվ կազմակերպու-
թեաններէ կողմից արտադրվող արտադրանքը, ինչպէս

նաև նրանց հանրային շինութեանները, կազմում են
կոլտնտեսութեաններէ ու կոոպերատիվ կազմակեր-
պութեաններէ հանրային, սոցիալիստական սեփակա-
նութեան:

Յուրաքանչյուր կոլտնտեսական տնտեսութեան
բացի կոլտնտեսային հանրային տնտեսութեանից ստա-
ցած հիմնական յեկամուտից, անձնական սպառարծ-
ման համար ունի վոչ մեծ տնամերձ հողամաս և, վոր-
պէս անձնական սեփականութեան՝ ոժանդակ տնտե-
սութեան տնամերձ հողամասում, բնակելի տուն, մթե-
րատու անասուններ, թռչուններ և դյուղատնտեսական
մանր ինվենտար՝ դյուղատնտեսական արտելի կանո-
նադրութեան համաձայն:

ՀՈԴՎԱԾ 8. Կոլտնտեսութեաններէ դրողեցրած
հողն ամբողջում է նրանց՝ անվճար և անժամկէտ ոչ-
տաղարծելու համար, այսինքն՝ առհաւելտ:

ՀՈԴՎԱԾ 9. Տնտեսութեան սոցիալիստական սխ-
աւեմի հետ միասին, վորը հանդիսանում է տնտեսու-
թեան տիրապետող ձևը Հայկական ԽՍՀ-ում, որենքով
թույլատրվում է մենատնտես դյուղացիների ու տնայ-
նադործների մանր մասնավոր տնտեսութեան, վորը
հիմնված է անձնական աշխատանքի վրա և բացառում
է ուրիշի աշխատանքի շահագործումը:

ՀՈԴՎԱԾ 10. Քաղաքացիների անձնական սեփա-
կանութեան իրավունքը՝ իրենց աշխատավորական յե-
կամուտների ու խնայողութեանների նկատմամբ, բնա-
կելի տան և տնային ոժանդակ տնտեսութեան նկատ-
մամբ, տնային տնտեսութեան և առորջա դործածու-
թեան առարկաների նկատմամբ, անձնական սպառման
ու հարմարութեան առարկաների նկատմամբ, ինչպէս

և քաղաքացիների անձնական սեփականութիւնը ժառանգելու իրավունքը պահպանվում են որենքով:

ՀՈԴՎԱԾ 11. Հայկական ԽՍՀ տնտեսական կյանքը վերջում և նրան ուղղութիւն է տալիս պետական ժողովրդա-տնտեսական պլանը՝ հողուտ հանրային հարըտութեան ավելացման, աշխատավորների նյութական ու կուլտուրական մակարդակի անշեղ բարձրացման, սոցիալիստական պետութեան անկախութեան ամրացման և նրա պաշտպանունակութեան ուժեղացման:

ՀՈԴՎԱԾ 12. Աշխատանքը Հայկական ԽՍՀ-ում աշխատանքի ընդունակ յուրաքանչյուր քաղաքացու պարտականութիւնն ու պատվի գործն է՝ համաձայն «ով չի աշխատում, նա չի ուտում» սկզբունքի:

Հայկական ԽՍՀ-ում իրազործվում է սոցիալիզմի սկզբունքը— «յուրաքանչյուրից՝ ըստ իր ընդունակութեան, յուրաքանչյուրին՝ ըստ իր աշխատանքի»:

ԳՂՈՒՆ II

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ

ՀՈԴՎԱԾ 13. Տնտեսական և քաղաքական, ինչպէս և պաշտպանութեան գծով փոխադարձ ոգնութիւն իրազործելու նպատակով, Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը կամավոր կերպով միանալով իրավահամար Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների—Ռուսաստանի ԽՍՀ, Ուկրաինական ԽՍՀ, Բելոռուսական ԽՍՀ, Ազրբեջանական ԽՍՀ, Վրացական ԽՍՀ, Թուրքմենական ԽՍՀ, Ուզբեկական ԽՍՀ, Տաջիկական ԽՍՀ, Ղազախական ԽՍՀ և Կիրգիզական ԽՍՀ—հետ, կազմում է միութե-

նական պետութիւն—Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութիւն:

Յեղեղով գրանից, Հայկական ԽՍՀ ապահովում է ԽՍՀ Միութեանը՝ հանձինս նրա իշխանութեան բարձրագույն մարմինների և պետական կառավարման մարմինների՝ այն իրավունքները, վորոնք սահմանված են ԽՍՀՄ Սահմանադրութեան 14-րդ հոդվածով:

ԽՍՀՄ-ի Սահմանադրութեան 14-րդ հոդվածի շարժանակներից դուրս Հայկական ԽՍՀ պետական իշխանութիւնն իրազործում է ինքնուրույն կերպով, լիովին պահպանելով իր սուվերեն իրավունքները:

ՀՈԴՎԱԾ 14. Հայկական ԽՍՀ իրեն իրավունք է վերապահում ազատ կերպով դուրս գալու Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութիւնից:

ՀՈԴՎԱԾ 15. Հայկական ԽՍՀ տերիտորիան չի կարող փոփոխվել առանց Հայկական ԽՍՀ ամաձայնութեան:

ՀՈԴՎԱԾ 16. Խորհրդային սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութեան որենքները պարտադիր են Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեան տերիտորիայում:

ՀՈԴՎԱԾ 17. Հայկական ԽՍՀ յուրաքանչյուր քաղաքացի հանդիսանում է ԽՍՀՄ քաղաքացի:

Հայկական ԽՍՀ տերիտորիայում մյուս բոլոր Միութեանական Հանրապետութիւնների քաղաքացիներն ողավում են Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիների բոլոր իրավունքներով:

ՀՈԴՎԱԾ 18. Հայկական ԽՍՀ իրավասութեանը, հանձինս նրա իշխանութեան բարձրագույն մարմինների

քի և պետական կառավարման մարմիններին, յենթակա
յեն՝

ա) Հայկական ԽՍՀ Սահմանադրութեան սահմա-
նումը և նրա կատարման վերահսկողութեանը.

բ) Հայկական ԽՍՀ վարչական-տերիտորիալ բա-
ժանումը.

գ) ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդին Հայկական
ԽՍՀ-ում նոր շրջաններ կազմելու վերաբերյալ առա-
ջարկներ ներկայացնելը.

դ) Հայկական ԽՍՀ որենքների հրատարակումը.

ե) պետական կարգի և քաղաքացիների իրա-
վունքների պահպանությունը.

զ) Հայկական ԽՍՀ ժողովրդա-տնտեսական պլանի
հաստատումը.

է) Հայկական ԽՍՀ պետական բյուջեյի հաստա-
տումը.

ը) պետական և տեղական հարկերի, տուրքերի և
վոչ-հարկային յեկամուտների սահմանումը՝ ԽՍՀՄ ո-
րենսդրութեան համապատասխան.

թ) Հայկական ԽՍՀ շրջանների և քաղաքների տե-
ղական բյուջեներին իրագործման ղեկավարումը.

ժ) սպահովագրական և խնայողական գործի ղե-
կավարումը.

ժա) հանրապետական և տեղական մարմիններին
յենթակա բանկերի, արդյունաբերական, գյուղատնտե-
սական և առևտրական ձեռնարկութեաններին ու կազ-
մակերպութեաններին կառավարումը, ինչպես և տե-
ղական արդյունաբերութեան ղեկավարումը.

ժբ) Միութեանը յենթակա ձեռնարկութեաններին

ղրութեան և կառավարման վերահսկողութեանն ու հե-
տեկը.

ժգ) հողից, ընդերքից, անտառներից ու ջրերից
սեռվելու կարգի սահմանումը.

ժդ) բնակարանային և կոմունալ տնտեսութեան,
բնակարանային շինարարութեան և քաղաքների ու այլ
յնակալայրերի բարեկարգութեան ղեկավարումը.

ժե) ճանապարհային շինարարութեանը, տեղա-
կան արանսպորտի և կապի ղեկավարումը.

ժզ) աշխատանքային որենսդրութեանը.

ժէ) սոցիալապահութեան գործի ղեկավարումը.

ժը) սոցիալական սպահովութեան գործի ղեկավա-
րումը.

ժթ) տարրական, միջնակարգ և բարձրագույն կըր-
թութեան գործի ղեկավարումը.

ի) Հայկական ԽՍՀ կուլտուրական-լուսավորական
և գիտական կազմակերպութեաններին ու հիմնարկներին
ղեկավարումը և հանրապետական նշանակութեան ու-
նեցող կուլտուրական-լուսավորական կազմակերպու-
թեաններին և հիմնարկներին կառավարումը.

իա) Ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի գործի
կազմակերպումն ու ղեկավարումը.

իբ) Հայկական ԽՍՀ դատական մարմիններին կազ-
մակերպումը.

իգ) Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիութեան իրավունք
տալը.

իդ) Հայկական ԽՍՀ դատական մարմիններին կող-
մից դատապարտված քաղաքացիներին ամենաառաջ
ներումն ջնորհելու իրավունքը.

ՀՈԴՎԱԾ 19. Հայկական ԽՍՀ բազիկացած է՝

Ազիզբեկովի, Ալավերդու, Ախտայի, Ամասիայի, Աշտարակի, Ապարանի, Արթիկի, Բասարզեչարի, Գորիսի, Դիլիջանի, Թալինի, Իջևանի, Լենինականի, Կիրովականի, Կոտայքի, Հոկոտեմբեքյանի, Ղամարլուի, Ղափանի, Մարտունու, Մեղրու, Միկոյանի, Նոր-Բայազետի, Շամշադինի, Սիսիանի, Ստեփանավանի, Վաղարշապատի, Վեդու շրջաններից և շրջանների կազմի մեջ չմտնող Յերևան քաղաքից:

ԳՂՈՒԽ III

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԲՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

ՀՈԴՎԱԾ 20. Հայկական ԽՍՀ պետական իշխանության քարձրագույն մարմինը հանդիսանում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդը:

ՀՈԴՎԱԾ 21. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդն ընտրվում է Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիների կողմից՝ ըստ ընտրական շրջանների, չորս տարի ժամանակով, 5000 ընտելից մի ստադամավորի նորմայով:

ՀՈԴՎԱԾ 22. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդն իրագործում է Հայկական ԽՍՀ Սահմանադրության 13-րդ և 18-րդ հոդվածներով Հայկական ԽՍՀ վերապահված բոլոր իրավունքները, ինչ չափով վոր դրանք, համաձայն Սահմանադրության, չեն մտնում Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդին հաշվետու մարմինների՝ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախա-

զահության, Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտարենրի Խորհրդի և Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտարիատների իրավասության մեջ:

ՀՈԴՎԱԾ 23. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդը Հայկական ԽՍՀ միակ որենադիր մարմինն է:

ՀՈԴՎԱԾ 24. Որենքը հաստատված է համարվում, յեթե դա ընդունված է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի անդամների ձայների պարզ մեծամասնությամբ:

ՀՈԴՎԱԾ 25. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի ընդունած որենքները հրապարակվում են Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահության նախագահի և քարտուղարի ստորագրությամբ:

ՀՈԴՎԱԾ 26. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդն ընտրում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նախագահ և նրան յերկու տեղակալներ:

ՀՈԴՎԱԾ 27. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նախագահը ղեկավարում է Գերագույն Խորհրդի նխտերը և սնորինում է նրա ներքին կարգը:

ՀՈԴՎԱԾ 28. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդն ընտրում է Գերագույն Խորհրդի Նախագահություն՝ քաղկացած Գերագույն Խորհրդի Նախագահության նախագահից, նրա յերկու տեղակալից, Նախագահության քարտուղարից և Նախագահության 9 անդամից:

ՀՈԴՎԱԾ 29. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահությունը հաշվետու յե Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի առաջ իբ ամբողջ դործունեյության համար:

ՀՈԳՎԱԾ 30. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահությունը՝

ա) հրավիրում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նստաչքայինները.

բ) մեկնարանում է Հայկական ԽՍՀ որենքները, հրատարակում է հրամանագրերը.

գ) կատարում է համաժողովրդական հարցում (ռեֆերենդում).

դ) վերացնում է Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի վորոչումներն ու կարգադրությունները՝ որենքին անհամապատասխան լինելու դեպքում.

ե) Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նստաչքայինների միջև ընկած ժամանակամիջոցում, Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի նախագահի առաջադրմամբ, պաշտոնից ազատում և նշանակում է Հայկական ԽՍՀ առանձին Ժողովրդական Կոմիտեաների, հետագայում ներկայացնելով Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդին ի հաստատություն.

զ) պարզեցնում է պատվո դրով և տալիս է Հայկական ԽՍՀ պատվավոր կոչումներ.

է) տալիս է Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիության իրավունք.

ը) իրագործում է Հայկական ԽՍՀ դատական մարմինների կողմից դատապարտված քաղաքացիներին ներումն ընտրելու իրավունքը:

ՀՈԳՎԱԾ 31. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նստաչքայինները հրավիրում է Գերագույն Խորհրդի Նախագահությունը տարեկան յերկու անգամ:

Վոչ-հերթական նստաչքայիններ հրավիրում է Հայ

կական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահությունն իր հայեցողությամբ, կամ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորները մեկ յերրորդի պահանջով:

ՀՈԳՎԱԾ 32. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդն ընտրում է մանդատային հանձնաժողով, վորն ստուգում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորների լիազորությունները:

Մանդատային հանձնաժողովի առաջադրմամբ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդը վորոչում է կամ ընդունել առանձին պատգամավորների լիազորությունները, կամ բեկանել նրանց ընտրությունները:

ՀՈԳՎԱԾ 33. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդը, յերբ անհրաժեշտ գտնի, նշանակում է քննիչ ու վերստուգիչ հանձնաժողովներ ամեն մի հարցի վերաբերյալ:

Բոլոր հիմնարկներն ու պաշտոնատար անձերը պարտավոր են կատարել այդ հանձնաժողովների պահանջները և նրանց ներկայացնել անհրաժեշտ նյութեր և փաստաթղթեր:

ՀՈԳՎԱԾ 34. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորը չի կարող գատական պատասխանատվության կանչվել կամ ձերբակալվել առանց Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի համաձայնության, իսկ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նստաչքայինների միջև ընկած ժամանակաշրջանում—առանց Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահության համաձայնության:

ՀՈԳՎԱԾ 35. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի լիազորությունները լրանալուց հետո Հայկական

ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահությունը նշանակում է նոր ընտրություններ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի լիազորությունները լրանալուց վոչ ուշ քան յերկու ամսվա ընթացքում:

ՀՈԴՎԱԾ 36. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի լիազորությունները լրանալուց հետո Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահությունը պահպանում է իր լիազորությունները մինչև Հայկական ԽՍՀ նորընտիր Գերագույն Խորհրդի կողմից Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նոր Նախագահության կազմվելը:

ՀՈԴՎԱԾ 37. Հայկական ԽՍՀ նորընտիր Գերագույն Խորհուրդը հրավիրվում է Հայկական ԽՍՀ նախկին կազմի Գերագույն Խորհրդի Նախագահության կողմից՝ վոչ ուշ, քան ընտրություններից մեկ ամիս հետո:

ՀՈԴՎԱԾ 38. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդը կազմում է Հայկական ԽՍՀ կառավարություն — Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդ:

ՀՈԴՎԱԾ 39. Հայկական ԽՍՀ օրենքները, ինչպես նաև Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահության հրամանագրերն ու մեկնաբանությունները, Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի վորոշումներն ու կարգադրությունները հրատարակվում են հայերեն, ռուսերեն և օգրբեջանյան լեզուներով:

ԻՂՈՒԽ IV

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

ՀՈԴՎԱԾ 40. Հայկական ԽՍՀ պետական իշխանության բարձրագույն գործադիր և կարգադրիչ մարմինը հանդիսանում է Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդը:

ՀՈԴՎԱԾ 41. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդը պատասխանատու չէ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի առաջ և հաջվետու չէ նրան, իսկ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի նրատաշրջանների միջև ընկած ժամանակամիջոցում՝ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նախագահության առաջ, վորին հաջվետու չէ:

ՀՈԴՎԱԾ 42. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդը ԽՍՀՄ և Հայկական ԽՍՀ օրենքների, ԽՍՀՄ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի վորոշումների ու կարգադրությունների հիման վրա և ի կատարումն այդ օրենքների, վորոշումների ու կարգադրությունների՝ հրատարակում է վորոշումներ ու կարգադրություններ և ստուգում է նրանց կատարումը:

ՀՈԴՎԱԾ 43. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի վորոշումների ու կարգադրությունների կատարումը պարտադիր է Հայկական ԽՍՀ ամբողջ տերիտորիայում:

ՀՈԳՎԱԾ 44. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդը՝

ա) միավորում և ուղղութիւնն և տալիս Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների և իր գերատեսչութեանը յենթակա տնտեսական ու կուլտուրական այլ հիմնարկների աշխատանքին. միավորում և ստուգում և ընդհանուր-միութենական ժողովրդական կոմիտեաների լիազօրների աշխատանքը.

բ) միջոցներ և ձեռք առնում ժողովրդա-տնտեսական սլանն իրագործելու.

գ) միջոցներ և ձեռք առնում Հայկական ԽՍՀ պետական և տեղական բյուջեներն իրագործելու.

դ) միջոցներ և ձեռք առնում հասարակական կարգն սպառնովելու, պետութեան շահերը պաշտպանելու և քաղաքացիներին իրավունքները պահպանելու.

ե) ղեկավարում և ստուգում և աշխատավորների պատգամավորների շրջանային և քաղաքային Խորհուրդների գործադիր կոմիտեաների աշխատանքը.

զ) անհրաժեշտ դեպքերում կազմում և Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդին կից տնտեսական և կուլտուրական շինարարութեան գործերի հատուկ կոմիտեաներ և գլխավոր վարչութիւններ:

ՀՈԳՎԱԾ 45. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդն իրավունք ունի կատեցնել աշխատավորների պատգամավորների քաղաքային և շրջանային Խորհուրդների վորոշումներն ու կարգադրութիւնները, վերացնել աշխատավորների պատգամավորների քաղաքային և շրջանային Խորհուրդների գործադիր կոմիտեաների վորոշումներն ու կարգադրութիւնները:

Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդն իրավունք ունի վերացնել Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների հրամաններն ու հրահանգները:

ՀՈԳՎԱԾ 46. Հայկական ԽՍՀ կառավարութիւնը կամ Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաները, վորոնց ուղղված և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորի հարցապնդումը, պարտավոր են վոչ ուշ քան յերեք օրվա ընթացքում պատվոր կամ բանավոր պատասխան տալ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդում:

ՀՈԳՎԱԾ 47. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդը կազմվում և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի կողմից հետևյալ կազմով.

Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի նախագահ,

Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդի նախագահի տեղակալներ,

Պետական Պլանային Հանձնաժողովի նախագահ,
Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեաներ՝

Մենդի արդյունաբերութեան,

Թեթև արդյունաբերութեան,

Սնտառային արդյունաբերութեան,

Հողագործութեան,

Ֆինանսների,

Ներքին առևտրի,

Ներքին գործերի,

Արդարագատութեան,

Առողջապահութեան,

Լուսավորութեան,

Տեղական արդյունաբերութեան,

Կոմունալ անտեսութեան,

Սոցիալական ազահովութեան:

ԽՍՀՄ-ի Մթերութեան Կոմիտեի լիազոր,

Արվեստների գործերի վարչութեան պետ,

Ընդհանուր Միութենական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամների լիազորներ:

ՀՈԳՎԱԾ 48. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները ղեկավարում են պետական կառավարման այն ճյուղերը, վորոնք վերաբերում են Հայկական ԽՍՀ իրավասութեանը:

ՀՈԳՎԱԾ 49. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները համապատասխան Ժողովրդական Կոմիտեի անդամների իրավասութեան սահմաններում՝ ԽՍՀՄ և Հայկական ԽՍՀ որենքների, ԽՍՀՄ և Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամների խորհուրդների վորոշումների ու կարգադրութեանը և միութենական հանրապետական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամների հրամանների ու հրահանգների հիման վրա և ի կատարումն այդ որենքների, վորոշումների, կարգադրութեանը, հրամանների ու հրահանգների՝ հրատարակում են հրամաններ ու հրահանգներ և ստուգում են նրանց կատարումը:

ՀՈԳՎԱԾ 50. Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները լինում են միութենական-հանրապետական կամ հանրապետական:

ՀՈԳՎԱԾ 51. Հայկական ԽՍՀ միութենական-հանրապետական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները ղեկավարում են Հայկական ԽՍՀ պետական կառավարման իրենց հանձնարարված ճյուղերը, յենթարկվելով ինչպէս Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամներին:

հրղին, նույնպէս և ԽՍՀՄ համապատասխան միութենական-հանրապետական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամներին:

ՀՈԳՎԱԾ 52. Հայկական ԽՍՀ հանրապետական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները ղեկավարում են պետական կառավարման իրենց հանձնարարված ճյուղերը, յենթարկվելով անմիջականորեն Հայկական ԽՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամներին:

ՀՈԳՎԱԾ 53. Հայկական ԽՍՀ միութենական-հանրապետական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամների թվին են պատկանում Հայկական ԽՍՀ հետեյալ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները.

Մենդի արդյունաբերութեան,

Թեթի արդյունաբերութեան,

Անտառային արդյունաբերութեան,

Հողագործութեան,

Ֆինանսների,

Ներքին առևտրի,

Ներքին գործերի,

Արդարադատութեան,

Առողջապահութեան:

ՀՈԳՎԱԾ 54. Հայկական ԽՍՀ հանրապետական Ժողովրդական Կոմիտեի անդամների թվին են պատկանում Հայկական ԽՍՀ հետեյալ Ժողովրդական Կոմիտեի անդամները.

Լուսավորութեան,

Տեղական արդյունաբերութեան,

Կոմունալ անտեսութեան,

Սոցիալական ազահովութեան:

ՀՈԴՎԱԾ 55. Պետական իշխանության մարմինները չըջաններում, քաղաքներում, ավաններում և գյուղերում հանդիսանում են աշխատավորների պատգամավորների խորհուրդները:

ՀՈԴՎԱԾ 56. Աշխատավորների պատգամավորների չըջանային, քաղաքային, խաչոր քաղաքներում՝ ուսյունական, ավանային և գյուղական խորհուրդներն ընտրում են համապատասխանորեն չըջանի, քաղաքի, ուսյունի, ավանի և գյուղի աշխատավորները՝ յերկու տարի ժամանակով:

ՀՈԴՎԱԾ 57. Աշխատավորների պատգամավորների խորհուրդները (չըջանի, քաղաքի, ուսյունի, ավանի, գյուղի) ղեկավարում են իրենց տերիտորիայի կուլտուրական-քաղաքական և անտեսական շինարարությունը, սահմանում են տեղական բյուջեն, ղեկավարում են իրենց յենթակա կառավարման մարմինների գործունեությունը, ապահովում են պետական կարգի պահպանումը, աջակցում են յերկրի պաշտպանունակության ուժեղացմանը, ապահովում են որենքների կատարումը և քաղաքացիների իրավունքների պահպանումը:

ՀՈԴՎԱԾ 58. Աշխատավորների պատգամավորների խորհուրդները վորոշումներ են ընդունում և կարգադրություններ են անում ՍՍՀՄ և Հայկական ՍՍՀ որենքներով իրենց տրված իրավունքների սահմաններում:

ՀՈԴՎԱԾ 59. Աշխատավորների պատգամավորների չըջանային, քաղաքային, ուսյունական, ավանային և գյուղական խորհուրդների գործադիր ու կարգադրիչ մարմիններն են նրանց կողմից ընտրվող գործադիր կոմիտեները՝ կազմված նախագահից, նրա տեղակալներից, քարտուղարից և անդամներից:

ՀՈԴՎԱԾ 60. Փոքր բնակավայրերի աշխատավորների պատգամավորների ավանային և գյուղական խորհուրդների գործադիր և կարգադրիչ մարմիններն են նրանց կողմից ընտրվող նախագահը, նրա տեղակալը և քարտուղարը:

ՀՈԴՎԱԾ 61. Աշխատավորների պատգամավորների խորհուրդների (չըջանի, քաղաքի, ուսյունի, ավանի, գյուղի) գործադիր կոմիտեներն իրենց տերիտորիայի կուլտուրական-քաղաքական և անտեսական շինարարությունը ղեկավարում են աշխատավորների պատգամավորների համապատասխան խորհուրդների և վերագաս պետական մարմինների վորոշումների հիման վրա:

ՀՈԴՎԱԾ 62. Աշխատավորների պատգամավորների չըջանային խորհուրդների գործադիր կոմիտեները չըջանային խորհուրդների սեփաներ հրավիրում են տարեկան վոչ պակաս քան վեց անգամ:

ՀՈԴՎԱԾ 63. Աշխատավորների պատգամավորների քաղաքային, ուսյունական, ավանային և գյուղական խորհուրդների սեփաներ (պլենումներ) հրավիրվում են ամսական վոչ պակաս քան մեկ անգամ:

ՀՈԴՎԱԾ 64. Աշխատավորների պատգամավորների չըջանային, քաղաքային և ուսյունական խորհուրդներն իրենց սեփաների ժամանակ նիստերը վարելու համար ընտրում են նախագահ և քարտուղար:

ՀՈԴՎԱԾ 65. Գյուղական Սորհրդի նիստերը հրա-
վիրում և վարում Ե գյուղական Սորհրդի նախագահը:

ՀՈԴՎԱԾ 66. Աշխատավորների պատգամավորներին
Սորհուրդների գործադիր մարմիններն անմիջականո-
րեն հաշվետու յնն ինչպես աշխատավորների պատգա-
մավորների այն Սորհրդի առաջ, վորն ընտրել Ե իրենց,
նույնպես և աշխատավորների պատգամավորների վե-
րադաս Սորհրդի գործադիր մարմնի առաջ:

ՀՈԴՎԱԾ 67. Աշխատավորների պատգամավորներին
Սորհուրդներին վերադաս գործադիր կոմիտեներն իրա-
վունք ունեն վերացնել ստորագաս գործադիր կոմիտե-
ների վորոշումներն ու կարգադրությունները և կասեց-
նել աշխատավորների պատգամավորների ստորագաս
Սորհուրդներին վորոշումներն ու կարգադրություննե-
րը:

ՀՈԴՎԱԾ 68. Աշխատավորների պատգամավորնե-
րի վերադաս Սորհուրդներն իրավունք ունեն վերացնել
աշխատավորների պատգամավորների ստորագաս Սոր-
հուրդների և նրանց գործադիր կոմիտեների վորոշում-
ներն ու կարգադրությունները:

ՀՈԴՎԱԾ 69. Պետական կառավարման առանձին
ճյուղերն անմիջականորեն ղեկավարելու համար աշ-
խատավորների պատգամավորների շրջանային, քաղա-
քային և ռայոնական Սորհուրդները կազմում են գոր-
ծադիր կոմիտեների բաժիններ:

ՀՈԴՎԱԾ 70. Աշխատավորների պատգամավորներին
շրջանային Սորհուրդները կազմում են գործադիր կո-
միտեների հետևյալ բաժինները.

հողային,

ժողովրդական կրթության,

Ֆինանսական,
ներքին առևտրի,
առողջապահության,
սոցիալական ապահովության,

ընդհանուր,

ճանապարհային,

պլանային հանձնաժողով,

կազմերի սեկտոր՝ գործադիր կոմիտեյի նախագա-
հին կից

և բացի այդ, շրջանի անտեսության առանձնա-
հատկություններին համապատասխան և Հայկական
ԽՍՀ Գերագույն Սորհրդի Նախագահության հաստատ-
մամբ, աշխատավորների պատգամավորների շրջանա-
յին Սորհուրդները կազմում են կոմունալ և տեղական
արդյունաբերության բաժիններ:

ՀՈԴՎԱԾ 71. Ծրջանի պայմաններին համապա-
տասխան, ԽՍՀՄ և Հայկական ԽՍՀ որենքների հիման
վրա և Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Սորհրդի Նախագա-
հության հաստատմամբ, ներքին գործերի ժողովըր-
դական կոմիտարիատն աշխատավորների պատգամա-
վորների շրջանային Սորհուրդներին կից կազմում Ե իր
վարչությունները:

ՀՈԴՎԱԾ 72. Աշխատավորների պատգամավորներին
շրջանային Սորհուրդներին բաժիններն իրենց գործու-
նեյության ընթացքում յենթարկվում են ինչպես աշ-
խատավորների պատգամավորների շրջանային Սոր-
հրդին և նրա գործադիր կոմիտեյին, նույնպես և
Հայկական ԽՍՀ համապատասխան ժողովրդական կո-
միտարիատին:

ՀՈԴՎԱԾ 73. Աշխատավորների պատգամավորների քաղաքային (և քաղաքի ռայոնական) Խորհուրդները կազմում են գործադիր կոմիտեների հետևյալ բաժինները.

Փինանսական,
կոմունալ տնտեսության,
ներքին առևտրի,
առողջապահության,
ժողովրդական կրթության,
սոցիալական ապահովության,
ընդհանուր,
պլանային հանձնաժողով,
կազմերի սեկտոր՝ գործադիր կոմիտեյի նախագահին կից

և բացի այդ, քաղաքի արդյունաբերության առանձնահատկություններին, քաղաքային և մերձքաղաքային տնտեսության համապատասխան՝ տեղական արդյունաբերության և հողային բաժիններ:

ՀՈԴՎԱԾ 74. Աշխատավորների պատգամավորների քաղաքային Խորհուրդների բաժիններն իրենց գործունեությունը ընթացքում յենթարկվում են ինչպես աշխատավորների պատգամավորների քաղաքային Խորհուրդին և նրա գործադիր կոմիտեյին, նույնպես և աշխատավորների պատգամավորների շրջանային Խորհուրդի համապատասխան բաժնին կամ անմիջականորեն Հայկական ԽՍՀ համապատասխան ժողովրդական Կոմիտարիատին:

ՀՈԴՎԱԾ 75. Յերևան քաղաքի աշխատավորները պատգամավորների Խորհուրդի բաժիններն իրենց գործունեությունը ընթացքում յենթարկվում են ինչպես

աշխատավորների պատգամավորների Յերևանի քաղաքային Խորհուրդին և նրա Գործադիր կոմիտեյին, նույնպես և Հայկական ԽՍՀ համապատասխան ժողովրդական Կոմիտարիատներին:

ՀՈԴՎԱԾ 76. Աշխատավորների պատգամավորների շրջանային, քաղաքային, ռայոնական, ավանային և գյուղական Խորհուրդների լիազորությունները լրանալուց հետո նրանց գործադիր և կարգադրիչ մարմինները պահպանում են իրենց լիազորությունները մինչև նորընտիր Խորհուրդների կողմից գործադիր և կարգադրիչ նոր մարմինների կազմվելը:

ԳՆՈՒՆ VI

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲՅՈՒՋԵՆ

ՀՈԴՎԱԾ 77. Հայկական ԽՍՀ բյուջեն կազմվում է Հայկական ԽՍՀ ժողովրդական Կոմիտեների Խորհուրդի կողմից և ներկայացվում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդին ի հաստատություն:

Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդի կողմից հաստատված պետական բյուջեն հրատարակվում է ի գիտություն ընդհանուրի:

ՀՈԴՎԱԾ 78. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդն ընտրում է Բյուջետային հանձնաժողով, վերջինս պետական Գերագույն Խորհուրդին իր յեզրակացությունը Հայկական ԽՍՀ պետական բյուջեյի մասին:

ՀՈԴՎԱԾ 79. Հայկական ԽՍՀ պետական բյուջեյի կառավարման հաշվետվությունը հաստատվում է Հայկա-

կան ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի կողմից և հրատարակվում է ի դիտութիւն ընդհանուրի:

ՀՈԴՎԱԾ 80. Շրջանային, քաղաքային, ռայոնական և գյուղական Խորհուրդների բյուջեյի մեջ մըտնում են տեղական տնտեսութիւնից ստացված յեկամուաները, նրանց տերիտորիայի վրա ստացված պետական յեկամուանների մասհանումները, ինչպես նաև տեղական հարկերից և տուրքերից դոյացած մուտքերը՝ ԽՍՀՄ և Հայկական ԽՍՀ որենադրությամբ սահմանված չափերով:

ԳՂՈՒՆ VII

ԴԱՏԱՐԱՆ ՅԵՎ ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՈԴՎԱԾ 81. Արգարադատութիւնը Հայկական ԽՍՀ-ում իրագործվում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Դատարանի, ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի վորոշմամբ ստեղծվող՝ ԽՍՀՄ հատուկ դատարանների, ժողովրդական դատարանների միջոցով:

ՀՈԴՎԱԾ 82. Գործերի քննարկումը Հայկական ԽՍՀ բոլոր դատարաններում կատարվում է ժողովրդական ատենակալների մասնակցությամբ, բացի որենքով հատկապես նախատեսված դեպքերից:

ՀՈԴՎԱԾ 83. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Դատարանը Հայկական ԽՍՀ դատական բարձրագույն մարմինն է: Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Դատարանի վրա դրվում է Հայկական ԽՍՀ բոլոր դատական մարմինների դատական գործունեյության հսկողութիւնը:

ՀՈԴՎԱԾ 84. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Դատարանն ընտրվում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի կողմից հինգ տարի ժամանակով:

ՀՈԴՎԱԾ 85. Ժողովրդական դատարաններն ընտրվում են շրջանի քաղաքացիների կողմից ընդհանուր, ուղղակի և հավասար ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղանի քվեարկությամբ—յերեք տարի ժամանակով:

ՀՈԴՎԱԾ 86. Հայկական ԽՍՀ-ում դատավարութիւնը կատարվում է աշերեն լեզվով, իսկ բնակչության ուսական կամ ազրբեջանյան մեծամասնութիւն ունեցող շրջաններում համապատասխանորեն՝ ուսերեն կամ ազրբեջանյան լեզուներով, այդ լեզուներին չաիրապետող անձերի համար ապահովելով գործի նյութերին լիակատար ծանոթացումը՝ թարգմանի միջոցով, ինչպես նաև դատարանում մայրենի լեզվով հանդես գալու իրավունքը:

ՀՈԴՎԱԾ 87. Գործերի քննութիւնը Հայկական ԽՍՀ բոլոր դատարաններում, վորչափով որենքը բացառութիւններ չի նախատեսում, կատարվում է դոնրաց, ապահովելով մեռադրյալի պաշտպանության իրավունքը:

ՀՈԴՎԱԾ 88. Դատավորներն անկախ են և միայն որենքին են յենթարկվում:

ՀՈԴՎԱԾ 89. Հայկական ԽՍՀ տերիտորիայի վրա Հայկական ԽՍՀ բոլոր ժողովրդական կոմիսարիատների և նրանց դերատեսչության յենթակա հիմնարկների, նմանապես և առանձին պաշտոնյաների ու քաղաքացիների կողմից որենքի ճշգրիտ կատարման բարձրագույն հսկողութիւնն իրագործվում է ինչպես

ԽՍՀՄ դատախազի կողմից անմիջապահորեն, նույնպես
և Հայկական ԽՍՀ դատախազի միջոցով:

ՀՈԴՎԱԾ 90. Հայկական ԽՍՀ դատախազին նշա-
նակում է ԽՍՀՄ դատախազը հինգ տարի ժամանակով:

ՀՈԴՎԱԾ 91. Շրջանային և քաղաքային դատա-
խազներին նշանակում է Հայկական ԽՍՀ դատախազը
ԽՍՀՄ դատախազի հաստատմամբ, հինգ տարի ժա-
մանակով:

ՀՈԴՎԱԾ 92. Դատախազության մարմիններն ի-
րենց ֆունկցիաներն իրագործում են տեղական վորսե
մարմնից անկախ, յենթարկվելով միայն ԽՍՀՄ դա-
տախազին:

ԳՂՈՒՆ VIII

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՆ

ՈՒ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՀՈԴՎԱԾ 93. Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիներն ու-
նեն աշխատանքի իրավունք, այսինքն՝ ապահովված
աշխատանք ստանալու իրավունք, իրենց աշխատանքի
քանակի ու վորակի համապատասխան վարձատրու-
թյամբ:

Աշխատանքի իրավունքն ապահովվում է ժողո-
վրդական անտեսության սոցիալիստական կադա-
կերպմամբ, խորհրդային հասարակության արտադրո-
ղական ուժերի անչեղ աճմամբ, տնտեսական ճգնաժա-
մերի հնարավորության վերացմամբ և գործազրկու-
թյան լիկվիդացիայով:

ՀՈԴՎԱԾ 94. Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիներն ու-
նեն հանգստի իրավունք:

Հանգստի իրավունքն ապահովվում է բանվորների
ճնշող մեծամասնության համար աշխատանքային ուրը
կրճատելով՝ հասցնելով 7 ժամի, բանվորների ու ծա-
ռայողների համար սահմանելով տարեկան արձա-
կուրդ՝ աշխատավարձի պահպանմամբ, աշխատավոր-
ներին սպասարկելու համար սանատորիաների, հան-
դրսայան անների, ախումբների լայն ցանց արամազրե-
լով:

ՀՈԴՎԱԾ 95. Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիները
նյութական ապահովության իրավունք ունեն ծերու-
թյան, ինչպես նաև հիվանդության և աշխատունա-
կությունը կորցնելու դեպքում:

Այդ իրավունքն ապահովվում է բանվորների ու
ծառայողների՝ պետության հաշվին կատարվող սո-
ցիալական ապահովագրության լայն ծավալմամբ,
աշխատավորներին ձրի բժշկական ոգնություն ցույց
տալով, աշխատավորներին ոգտազործման համար
կուրորտներ լայն ցանց արամազրելով:

ՀՈԴՎԱԾ 96. Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիներն ու-
նեն կրթության իրավունք:

Այդ իրավունքն ապահովվում է ընդհանուր-պոր-
տաղիւր տարրական կրթությամբ, անվճար կրթու-
թյամբ՝ ներառյալ բարձրագույն կրթությունը, բարձ-
րագույն դպրոցում սովորողներին ճնշող մեծամաս-
նությանը տրվող պետական թոշակների սիտեմով,
դպրոցներում մայրենի լեզվով ուսուցանելով, գործա-
րաններում, խորհտեսություններում, մեքենա-
արակատրային կայաններում ու կոլտնտեսություննե-

բում աշխատավորների համար ձրի արտադրական, տեխնիկական ու ազրոնոմիական ուսուցում կազմակերպելով:

ՀՈԴՎԱԾ 97. Կնոջը Հայկական ԽՍՀ-ում տղամարդուն հավասար իրավունքներ են տրվում անասական, պետական, կուլտուրական ու հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր բնագավառներում:

Կանանց այդ իրավունքների իրագործման հնարավորութիւնն ապահովվում է կնոջը տղամարդուն հավասար իրավունք տալով աշխատանքի, աշխատանքի վարձատրութեան, հանգստի, սոցիալական ապահովագրութեան — կրթութեան ասպարեզում, մոր ու մանկան շահերի պետական պահպանութեամբ, կնոջը հղութեան ժամանակ արձակուրդ տալով՝ պահպանելով աշխատավարձը, ծննդատների, մանկամսուրների ու մանկապարտեզների լայն ցանցով:

ՀՈԴՎԱԾ 98. Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիներին իրավահավասարութիւնը անտեսական, պետական, կուլտուրական ու հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր բնագավառներում, անկախ նրանց ազգութիւնից ու ռասայից, հանդիսանում է անխախտ որենք:

Իրավունքների վորելիցն ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումը, կամ ընդհակառակը, ռասայական ու ազգային պատկանելութիւնից յեղնելով՝ քաղաքացիների համար ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումներ սահմանելը, ինչպես նաև ռասայական ու ազգային բացառիկութեան կամ ատելութեան ու արհամարհանքի ամեն տեսակ քարոզ-պարծիւմ են որենքով:

ՀՈԴՎԱԾ 99. Քաղաքացիների համար խղճի ազատութիւնն ապահովելու նպատակով յեկեղեցին Հայկական ԽՍՀ-ում բաժանված է պետութիւնից և դպրոցը՝ յեկեղեցուց: Կրօնական պաշտամունքների կատարման ազատութիւնը և հակահրոնական պրոպագանդայի ազատութիւնը ճանաչվում է բոլոր քաղաքացիներին համար:

ՀՈԴՎԱԾ 100. Աշխատավորների շահերին համապատասխան և սոցիալիստական հասարակակարգն ամրացնելու նպատակով Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիների համար որենքով ապահովվում է.

ա) խոսքի ազատութիւն.

բ) մամուլի ազատութիւն.

գ) ժողովների ու միտինգների ազատութիւն.

դ) փողոցային յերթերի ու ցույցերի ազատութիւն:

Քաղաքացիներին այդ իրավունքներն ապահովվում են՝ աշխատավորներին և նրանց կազմակերպութիւններին տրամադրելով տպարաններ, թղթի պաշարներ, հասարակական շէնքեր, փողոցներ, կապի միջոցներ և աշխատավորների այդ իրավունքներն իրագործելու համար անհրաժեշտ ուրիշ նյութական պայմաններ:

ՀՈԴՎԱԾ 101. Աշխատավորների շահերին համապատասխան և ժողովրդական մասսաների կազմակերպական ինքնագործունեյութիւնն ու քաղաքական ակտիւութիւնը զարգացնելու նպատակով՝ Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիների համար ապահովվում է իրավունք՝ միավորվելու հասարակական կազմակերպութիւնների մեջ — արհեստակցական միութիւններ, կոոպերատիվ միավորումներ, յերիտասարդութեան

կազմակերպութիւններ, սպորտային և պաշտպանական կազմակերպութիւններ, կուլտուրական, տեխնիկական ու դիտական ընկերութիւններ. խիչ բանվոր զասակարգի շարքերից ու աշխատավորների մյուս խավերից ամենից ավելի ահալի ու դիտակից քաղաքացիները համախմբուեալ են Համամիութենական Կոմունիստական (բոլշեւիկներ) Կուսակցութեան մեջ, վորն աշխատավորների առաջավոր ջոկատն է՝ սոցիալիստական հասարակարգն ամրացնելու ու զարգացնելու համար նրանց մղած պայքարում և աշխատավորների բոլոր՝ ինչպես հասարակական, այնպես և պետական կազմակերպութիւնների ղեկավար կորիզն է հանդիսանում:

ՀՈԳՎԱԾ 102. Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիների համար ապահովուեալ է անձի անձեռնմխելիութիւն: Վոչ վոք չի կարող ձերբակալուիլ այլ կերպ, քան դատարանի վորոշմամբ կամ դատախազի սանկցիայով:

ՀՈԳՎԱԾ 103. Քաղաքացիների բնակարանի անձեռնմխելիութիւնն ու նամակադրութեան զաղտնիութիւնը պահպանուեալ են որենքով:

ՀՈԳՎԱԾ 104. Հայկական ԽՍՀ ապաստանի իրավունք է տալիս ոտաբերկըրյա այն քաղաքացիներին, վորոնք հետապնդուեալ են աշխատավորների շահերը պաշտպանելու, կամ դիտական գործունէութեան, կամ ազգային-ազատագրական պայքարի համար:

ՀՈԳՎԱԾ 105. Հայկական ԽՍՀ յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է պահպանել Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութեան և Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեան Սահմանադրութիւնները, կատարել որենք-

ները, պահպանել աշխատանքի կարգապահութիւն, աղնվորեն վերաբերուիլ դեպի հասարակական պարաքը, հարգել սոցիալիստական համակեցութեան կանոնները:

ՀՈԳՎԱԾ 106. Հայկական ԽՍՀ յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է պահպանել ու ամրացնել հանրային, սոցիալիստական սեփականութիւնը, վորպես խորհրդային կարգերի սրբազան ու անձեռնմխելի հիմք, վորպես հայրենիքի հարստութեան ու հզորութեան ազրյուր, վորպես բոլոր աշխատավորների ունեւոր ու կուլտուրական կյանքի ազրյուր:

Հանրային, սոցիալիստական սեփականութեան դեմ վոտնձղութիւն անող անձերը ժողովրդի թշնամիներ են:

ՀՈԳՎԱԾ 107. Ընդհանուր զինվորական պարտականութիւնն որենք է հանդիսանում:

Զինվորական ծառայութիւնը Բանվորա-Քյուղացիական Կարմիր Բանակում Հայկական ԽՍՀ քաղաքացիների պատվաւոր պարտականութիւնն է:

ՀՈԳՎԱԾ 108. Հայրենիքի պաշտպանութիւնը Հայկական ԽՍՀ յուրաքանչյուր քաղաքացու սրբազան պարտքն է: Հայրենիքին դաւաճանելը—յերզումը խախտելը, թշնամու կողմն անցնելը, պետութեան ռազմական հզորութեանը վնաս հասցնելը, լրտեսութիւնը—պատժուեալ են որենքի ամբողջ խստութեամբ, վորպես ամենամանր շարադործութիւն:

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՍԻՍՏԵՄԸ

ՀՈԴՎԱԾ 109. Աշխատավորների պատգամավորների բոլոր Խորհուրդները՝ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի աշխատավորների պատգամավորները չըջանային, քաղաքային, ուսյունական-ավանային ու գյուղական Խորհուրդների պատգամավորների ընտրությունները կատարում են ընտրողներն ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղանի քվեարկությամբ:

ՀՈԴՎԱԾ 110. Պատգամավորների ընտրություններն ընդհանուր են. Հայկական ԽՍՀ բոլոր քաղաքացիները, վորոնց 18 տարին լրացել է, անկախ ուսասյական ու ազգային պատկանելությունից, գավանանքից, կրթական ցենզից, նստակեցությունից, սոցիալական ծագումից, գույքային դրությունից և անցյալ գործունեյությունից, իրավունք ունեն մասնակցելու պատգամավորների ընտրություններին և ընտրվելու, բացի խելագարներից և այն անձերից, վորոնք դատարանի կողմից դատապարտված են՝ ընտրական իրավունքների զրկումով:

ՀՈԴՎԱԾ 111. Պատգամավորների ընտրությունները հավասար են. յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի մեկ ձայն, բոլոր քաղաքացիներն ընտրություններին մասնակցում են հավասար հիմունքներով:

ՀՈԴՎԱԾ 112. Կանայք ընտրելու և ընտրվելու իրավունքից ոգտվում են տղամարդկանց հետ հավասար:

ՀՈԴՎԱԾ 113. Կարմիր բանակի շարքերում գլտ-

նրվող քաղաքացիներն ընտրելու և ընտրվելու իրավունքից ոգտվում են բոլոր քաղաքացիների հետ հավասար:

ՀՈԴՎԱԾ 114. Պատգամավորների ընտրություններն ուղղակի յեն. աշխատավորների պատգամավորների բոլոր Խորհուրդների ընտրությունները, սկսած աշխատավորների պատգամավորների գյուղական ու քաղաքային Խորհրդից մինչև Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհուրդը, քաղաքացիները կատարում են անմիջականորեն ուղղակի ընտրությունների միջոցով:

ՀՈԴՎԱԾ 115. Պատգամավորների ընտրության ժամանակ քվեարկությունը գաղտնի յե:

ՀՈԴՎԱԾ 116. Հայկական ԽՍՀ աշխատավորների պատգամավորների Խորհուրդների ընտրությունները կատարվում են ըստ ընտրական չըջանների, հեակյաչ նորմաներով:

չըջանային Խորհրդինը—նայած չըջանի մեծությանը՝ մեկ պատգամավոր վոչ պակաս քան 300 բնակչից և վոչ ավելի քան 1000 բնակչից:

քաղաքային և քաղաքի ուսյունական Խորհուրդներինը—նայած քաղաքի կամ քաղաքի ուսյունի մեծությանը՝ մեկ պատգամավոր վոչ պակաս քան 100 բնակչից և վոչ ավելի քան 1000 բնակչից:

գյուղական և ավանային Խորհուրդներինը—նայած գյուղական կամ ավանային Խորհրդի գործունեյության սահմանների մեծությանը՝ մեկ պատգամավոր վոչ պակաս քան 25 բնակչից և վոչ ավելի քան 150 բնակչից:

Աշխատավորների պատգամավորների յուրաքանչյուր չըջանային, քաղաքային, ուսյունական, ա-

վանային և գյուղական Խորհրդի ընտրական նորմաները սահմանվում են «Հայկական ԽՍՀ աշխատավորների պատգամավորների Խորհուրդների ընտրությունների վերաբերյալ Կանոնադրությամբ»՝ սույն հոդվածում մատնանշված ընտրական նորմաների սահմաններում:

ՀՈԴՎԱԾ 117. Ընտրությունների ժամանակ թեկնածուներն առաջադրվում են ըստ ընտրական շրջանների:

Թեկնածուներ առաջադրելու իրավունքն ապահովվում է աշխատավորների հասարակական կազմակերպությունների ու ընկերությունների—Կոմունիստական կուսակցական կազմակերպությունների, արհեստակցական միությունների, կոոպերատիվների, յերիտասարդության կազմակերպությունների, կուլտուրական ընկերությունների համար:

ՀՈԴՎԱԾ 118. Յուրաքանչյուր պատգամավոր պարտավոր է ընտրողների առաջ հաչիվ տալ իր աշխատանքի և աշխատավորների պատգամավորների Խորհրդի աշխատանքի մասին և կարող է ամեն ժամանակ հետ կանչվել ընտրողների մեծամասնության վորոշմամբ, որենքով սահմանված կարգով:

ԳԼՈՒԽ X

ՊԵՏԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆ, ԳԵՐԲԸ,

ԴՐՈՇԱԿԸ ՅԵՎ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԸ

ՀՈԴՎԱԾ 119. Հայկական ԽՍՀ պետական լեզուն հայերենն է:

Հայկական ԽՍՀ տերիտորիայում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների համար ապահովվում

է նրանց մայրենի լեզվի զարգացումն ու գործածությունն ինչպես կուլտուրական, նույնպես և պետական հիմնարկներում:

ՀՈԴՎԱԾ 120. Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության պետական գերբը բաղկանում է՝ Մեծ և Փոքր Արարատների պատկերից, վրբի վերևում մուրճ ու մանգաղ հնգաթև աստղի վրա՝ ճառագայթներով շրջապատված, ստորոտում՝ խաղողի վորթ վողկուղներով ու տերևներով, աջ ու ձախ կողմից՝ ցորենի հասկեր: Գերբի շուրջը — յեղերքում, մակազրություն հայերեն լեզվով՝ «Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություն», յեղերքի ներքևում, կարմիր Փոնի վրա մակազրություն հայերեն և ռուսերեն լեզուներով՝ «Պրոլետարներ բոլոր յերկիրների, միացե՛ք»:

ՀՈԴՎԱԾ 121. Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության պետական դրոշակն է կարմիր գույնի կտոր, վրբի ձախակողմյան վերին անկյունում, կոթի մոտ, գետեղված են վոսկեգույն մուրճ ու մանգաղ և «ՀԽՍՀ» տառերը:

Դրոշակի լայնության և յերկայնության հարաբերությունն է՝ 1:2:

ՀՈԴՎԱԾ 122. Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության մայրաքաղաքն է Յեքևան քաղաքը:

ԳԼՈՒԽ XI

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

ՀՈԴՎԱԾ 123. Հայկական ԽՍՀ Սահմանադրության փոփոխումը կատարվում է միայն Հայկական

ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի վորոշմամբ՝ ընդունված նրա ձայների առնվազն յերկու յերրորդի մեծամասնությամբ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԽՈՐՀՈՒՐԳՆԵՐԻ
Թ-ՐԴ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ընկ. Ի. Վ. Ստալինի գեկուցումը Խորհուրդների VIII Համամիութենական Արտակարգ Համագումարում ԽՍՀ Միության Սահմանադրության նախագծի մասին, 25 նոյեմբերի 1936 թ.:

I	Սահմանադրական Հանձնաժողովի կազմումը և նրա խընդիւրները	9
II	1924 թվից մինչև 1936 թիվն ընկած ժամանակաշրջանում ԽՍՀՄ-ի կյանքում տեղի ունեցած փոփոխությունները	12
III	Սահմանադրության նախագծի հիմնական առանձնահատկությունները	25
IV	Սահմանադրության նախագծի բուրժուական ընդառուտությունը	34
V	Ուղղումներ և լրացումներ Սահմանադրության նախագծի վերաբերյալ	47
VI	ԽՍՀՄ-ի նոր Սահմանադրության նշանակությունը	66

Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության Սահմանադրությունը (Հիմնական Որենքը):
Վորոշում Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության Խորհուրդների Թ-րդ արտակարգ համագու-

մարի՝ Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության Սահմանադրության (Հիմնական Որենքի) հաստատման մասին 71

Վերոշում Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության Խորհուրդների Գրգ Արտակարգ համադրամարի՝ Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության Գերագույն Խորհրդի ընտրությունների մասին 72

Գլուխ I
Հասարակական կառուցվածքը 73

Գլուխ II
Պետական կառուցվածքը 76

Գլուխ III
Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության պետական իշխանության բարձրագույն մարմինները 80

Գլուխ IV
Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության պետական կառավարման մարմինները 85

Գլուխ V
Պետական իշխանության տեղական մարմինները 90

Գլուխ VI
Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության բյուջեն 95

Գլուխ VII
Դատարան և դատախազություն 96

Գլուխ VIII
Քաղաքացիների հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները 98

Գլուխ IX
Ընտրական սիստեմը 104

Գլուխ X
Պետական լեզուն, դերբը, դրոշակը և մայրաքաղաքը 106

Գլուխ XI
Սահմանադրությունը փոփոխելու կարգը 107

Պատճառներ՝ ընկ. Ի. Վ. Ստալինի ղեկավարման հայերեն թարգմանություն և Շաղգամյան Գիևո
 Ջեկուցման թարգմանիչ Տեր-Մինասյան Յե.
 Կոնտրոլ սրբազրիչ Տեր-Մինասյան Յե.
 Տեխն. խմբագիր Խաչատրյան Ս.
 Սրբազրիչ Արովյան Լ.
 Գլավլիտի լիազոր՝ Ի—4880. Հրատարակություն № 441.
 Պատվեր № 643. տիրաժ 100.000. Ինդեքս $\frac{PC}{PK}$
 Հանձնված է արտադրության 1937 թ. ապրիլի 20-ին
 Ստորագրված է տպագրելու 1937 թ. մայիսի 16-ին
 Գիևո 40 կ.

Պետհրատի տպարան, Յերևան.

«Ազգային գրադարան»

NL0186020

ԳԻՆԵ 40 ԿՈՊ.

340

И. В. СТАЛИН
Доклад о проекте
Конституции
Союза ССР

★

КОНСТИТУЦИЯ
(Основной Закон)
Армянской Советской
Социалистической
Республики

Армпартиздат. Ереван. 1937